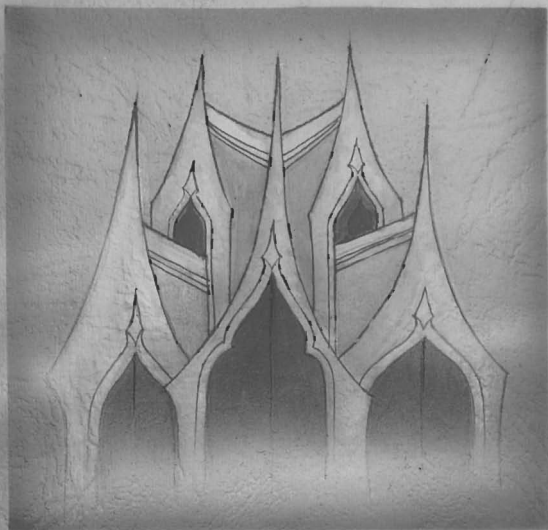

๖ ตรีภูมิพระร่วง อิทธิพลต่อสังคมไทย

พระธรรมปิฎก
(ป. อ. ปยุตฺโต)

พิมพ์ครั้งที่ ๕

ไตรภูมิพระร่วง

อิทธิพลต่อสังคมไทย

๒๕๖

๒๕๖

๒๕๖

๒๕๖

ไตรภูมิพระร่วง : อิทธิพลต่อสังคมไทย

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)

สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง

๘/๒๓ ซอยบ้านช่างหล่อ ถนนพรานนก บางกอกน้อย กรุงเทพฯ ๑๐๗๐๐

โทรศัพท์ ๕๑๒-๐๗๔๔, ๘๖๖-๑๕๕๗ โทรสาร ๘๔๘-๙๗๕๖

E-mail : komolpublishing@access.inet.co.th

บรรณาธิการบริหาร สุติมา คุณศิริวานนท์

กองบรรณาธิการ สุชาติา เตใส สมพร สมบูรณ์ศิริพันธ์ พิณผกา งามสม

การตลาด ประโรม คณานุกรักษ์ อภาวดี งามขำ

ประชาสัมพันธ์ พิไลลักษณ์ พรหมจันทร์

ธุรการ สุเนตร รุ่งแจ้งสุวรรณ

บัญชี บัวลี พาพิณิจ

ออกแบบปก เซาว์ อัครเรืองอนันต์

ดำเนินการผลิต สันติ สถาพรสถิต

เลขมาตรฐานสากลประจำหนังสือ ๙๗๔-๗๒๓๒-๐๑-๔

พิมพ์ครั้งที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๒๖ จำนวนพิมพ์ ๓,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ครั้งที่ ๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๙ จำนวนพิมพ์ ๓,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ครั้งที่ ๓ มิถุนายน ๒๕๔๑ จำนวนพิมพ์ ๑,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ครั้งที่ ๔ เมษายน ๒๕๔๒ จำนวนพิมพ์ ๒,๕๐๐ เล่ม

พิมพ์ครั้งที่ ๕ กันยายน ๒๕๔๓ จำนวนพิมพ์ ๒,๐๐๐ เล่ม

ราคา ๖๕ บาท

จัดจำหน่าย บริษัท เคล็ดไทย จำกัด โทรศัพท์ ๒๒๕-๙๕๓๖-๙

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์ ธนัชช โทรศัพท์ ๘๗๐-๙๙๖๔-๕

ไตรภูมิพระร่วง

อิทธิพลต่อสังคมไทย

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)

มูลนิธิโกมลคีมทอง

มูลนิธิโกมลคีมทอง

กระทรวงศึกษาธิการ ออกใบอนุญาตให้ เมื่อวันที่ ๖ กันยายน ๒๕๑๔
 เลขที่อนุญาตที่ ต. ๑๔๔/๒๕๑๔
 กระทรวงมหาดไทย ออกใบอนุญาตให้ เมื่อวันที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๕๑๖
 เลขทะเบียนลำดับที่ ๗๖๓

คณะกรรมการ

นายสัญญา ธรรมศักดิ์	ประธานกรรมการก่อตั้ง
นายปวย อึ้งภากรณ์	รองประธานกรรมการก่อตั้ง (ถึงแก่อนิจกรรม)
๑. นายอุดม เย็นฤดี	ประธานกิตติมศักดิ์
๒. นายสุลักษณ์ ศิวรักษ์	ประธานกรรมการ
๓. นายชาญวิทย์ อร่ามฤทธิ์	กรรมการเหรียญกษาปณ์
๔. นายเฉลิม ทองศรีพงศ์	กรรมการที่ปรึกษากฎหมาย
๕. นางสาวรสนา โตสิตระกูล	กรรมการผู้จัดการ
๖. นางสาววิจิตา คุณดิรานนท์	กรรมการผู้ช่วยผู้จัดการ
๗. พระไพศาล วิสาโล	กรรมการ
๘. นายกรุณา กุศลาลัย	กรรมการ
๙. นายเกษมสันต์ วีระกุล	กรรมการ
๑๐. นายนิริศ ชัยสูตร	กรรมการ
๑๑. นายแพทย์ปัญญา พงษ์พานิช	กรรมการ
๑๒. นายประกอบ คูปรัตน์	กรรมการ
๑๓. นายแพทย์ประพจน์ เภตรากาศ	กรรมการ
๑๔. นายแพทย์ประเวศ วะสี	กรรมการ
๑๕. นายพิภพ ธงไชย	กรรมการ
๑๖. นายสรรพลสิทธิ์ คุ้มทรัพย์พันธ์	กรรมการ
๑๗. นางสาวอรศรี งามวิทย์ทางค์	กรรมการ
๑๘. นายอุทัย ดุลยเกษม	กรรมการ
๑๙. นางสาวสิริวรรณ นิจาเจริญ	กรรมการเลขานุการ

มูลนิธิโกมลคีมทอง จัดตั้งขึ้นเมื่อปี ๒๕๑๖ มีวัตถุประสงค์เพื่อกระตุ้นเตือน และสนับสนุน
 ให้บุคคลมีความเสียสละเพื่อสังคม มีอุดมคติ เป็นผู้นำในทางที่ถูกต้อง ตามแบบอย่างของ
 ครูโกมล คีมทอง ผู้สูญเสียชีวิตเมื่อปี ๒๕๑๔ ขณะอุทิศตนเป็นครูอยู่ในถิ่นทุรกันดาร

คำนำสำนักพิมพ์

หนังสือ *ไตรภูมิพระร่วง* มีคุณค่าสำคัญมากต่อสังคมไทย ทั้งในทางภาษา วรรณคดี ศิลปกรรม ค่านิยม อุดมคติและ อุดมการณ์ ตลอดจนอิทธิพลในทางศีลธรรมด้วย นับเป็นงานหลักที่ผู้สนใจสังคมไทยพลาดไม่ได้ชิ้นหนึ่ง จึงมีการวิพากษ์วิจารณ์ ถกเถียงและอ้างถึงหนังสือ *ไตรภูมิพระร่วง* กันอยู่เสมอ ๆ

อย่างไรก็ตาม อุปสรรคสำคัญในการอ่าน *ไตรภูมิพระร่วง* ก็คือ ภาษาที่เก่าแก่ไม่ร่วมสมัยกับคนรุ่นใหม่ จึงเป็นเหตุให้ต้องอาศัยการอ่านงานชิ้นสองที่ขยายความหรือตีความต้นฉบับนั้น ๆ ไปตามทัศนคติของผู้อธิบาย จากแง่มุมของวรรณกรรมบ้าง สังคม-วิทยาบ้าง ประวัติศาสตร์บ้าง รัฐศาสตร์บ้าง เป็นต้น สร้างความสับสนและขัดแย้งแก่ผู้อ่านที่มีได้จับต้นฉบับเดิมมาศึกษาอยู่น้อยทีเดียว

หนังสือ *ไตรภูมิพระร่วง* : อิทธิพลต่อสังคมไทย นี้ พระธรรมปิฎกได้ช่วยอธิบายเค้าโครงเนื้อหา ตลอดจนทัศนะของท่านต่องานชิ้นนี้ ดูจะเดียวกับที่เสฐียรโกเศศ เขียนเล่าเรื่องใน *ไตรภูมิ* ให้ความรู้ทางด้านวรรณคดีจะนั้น ยิ่งกว่านั้น ท่านยังได้วิเคราะห์กับให้ข้อสังเกตบางประการ เกี่ยวกับความแตกต่างของศาสนาพุทธและพราหมณ์ รวมทั้งคติที่เราควรจะได้ และทำที่ที่เราควรจะมีต่อเรื่อง *ไตรภูมิ* ไว้อย่างน่าสนใจยิ่ง นับเป็นคุณูปการทางวิชาการอย่างสำคัญชิ้นหนึ่ง (แม้ว่าท่านจะออกตัวว่ายังมีได้ทำงานค้นคว้าอย่างเต็มที่ก็ตาม)

ในการจัดพิมพ์ครั้งใหม่นี้ ท่านได้เพิ่มเติมข้อคิดสำหรับการศึกษาประวัติศาสตร์ และความเห็นต่อเรื่อง *ไตรภูมิโลกวินิจฉัย* ไว้ด้วย นับว่าเป็นประโยชน์อย่างมาก ในอันที่จะส่งเสริม กระตุ้นเร้าให้เกิดความสนใจอ่านต้นฉบับกันอย่างจริงจัง มากกว่าเชื่อตามข้อสรุปและสูตรสำเร็จใด ๆ ที่นิยมกันเป็นพัก ๆ ในหมู่นักวิชาการทั่ว ๆ ไปอีกด้วย

อนึ่ง ทางมูลนิธิฯ ได้พิมพ์ภาพลายเส้นเรื่องคติ *ไตรภูมิ* ที่ผู้ช่วยศาสตราจารย์สน สีมাত্রังได้เขียนขึ้นใหม่ โดยการประมวลจากจิตรกรรมจากภาพจักรวาลหลังองค์พระประธานจากอุโบสถหลาย ๆ วัดมารวมกัน พร้อมกับคำอธิบาย ทั้งนี้เพื่อช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจและเกิดจินตนาการตามเนื้อหามากขึ้น จึงขอขอบคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์สน สีมাত্রังไว้ในที่นี้ นอกจากนั้นยังได้ทำดัชนีค้นคำ

ไว้ท้ายเล่มด้วย เพื่อช่วยให้สะดวกในการค้นคว้า คิดว่าคงเป็นประโยชน์แก่ผู้อ่านตามสมควร

สำหรับภาคผนวกเดิมที่อาจารย์สมเกียรติ วันทะนะณะแนะนำบทความเกี่ยวกับไตรภูมิพระร่วงไว้ นั้น มิได้นำมาตีพิมพ์ในที่นี้ โดยที่เห็นว่าในระยะหลังมีบทความทำนองนี้เพิ่มขึ้นอีกหลายชิ้น ซึ่งน่าจะรวบรวมตีพิมพ์ไว้ด้วยกันต่างหากออกไปอีกเล่มหนึ่งได้ (ผู้ใดสนใจก็อาจหาอ่านได้ในฉบับพิมพ์ครั้งแรก โดยชุมนุมศึกษาพุทธศาสตร์และประเพณี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์)

มูลนิธิโกมลคีมทองขอกราบขอบพระคุณพระธรรมปิฎก ที่ให้ความอนุเคราะห์แก่มูลนิธิเป็นธรรมทานมาโดยตลอด และหวังว่าหนังสือเรื่อง *ไตรภูมิพระร่วง : อิทธิพลต่อสังคมไทย* นี้ จะช่วยให้เราเข้าใจอุดมคติเรื่องความหลุดพ้นจากไตรภูมิ และอุดมการณ์เรื่องกรรมและไตรลักษณ์ที่ถูกต้อง กับหาทางชำระสะสางเปลือกกระพี้ที่เคลือบคลุมให้ชัดเจน จับหลักเกณฑ์ให้แม่นยำและประยุกต์แก่นพุทธธรรมให้ร่วมสมัย ให้เหมาะสมกับสังคมไทยในปัจจุบัน เพื่อสร้างสรรคความดีงามและความสุขตามลักษณะของสังคมพุทธ ให้เป็นจริงขึ้น ต่อไป

พระคชภี เมธงูโร

คำนำในการพิมพ์ครั้งแรก

ชุมนุมศึกษาพุทธศาสตร์และประเพณี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ แสดงธรรมฉันที่จะจัดพิมพ์เรื่อง *ไตรภูมิพระร่วง : อิทธิพลต่อสังคมไทย* เพื่อเผยแพร่ตามวัตถุประสงค์ของทางชุมนุมข้าพเจ้าขออนุโมทนาด้วย เพราะเป็นการช่วยกันเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมไทย ให้ขยายกว้างขวางยิ่งขึ้น

เรื่อง *ไตรภูมิพระร่วง : อิทธิพลต่อสังคมไทย* นี้ เดิมมีชื่อเต็มว่า *อิทธิพลไตรภูมิพระร่วงต่อศีลธรรมของสังคมไทย* เป็นคำบรรยายในการสัมมนาเรื่อง *ไตรภูมิพระร่วง* ณ หอวิชาฐานุสรณ์ ในบริเวณหอสมุดแห่งชาติ เมื่อวันที่ ๑ มีนาคม ๒๕๒๖ ตามคำอาราธนาของคณะทำงานโครงการรวมวรรณกรรม

อาเซียนของไทย คณะทำงานดังกล่าวได้จัดพิมพ์เผยแพร่ครั้งหนึ่ง แต่อยู่ภายในวงจำกัด ส่วนในการพิมพ์ครั้งนี้ได้แก้ไขปรับปรุง ให้มีเนื้อความครอบคลุม และมีสาระทางความคิดเพิ่มขึ้น

ขออนุโมทนาต่อชุมชนมุสิกษาพุทธศาสตร์และประเพณี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่ได้มีกุศลเจตนาจัดพิมพ์ธรรมทาน เรื่องนี้ เพื่อส่งเสริมแนวความคิดทางพุทธศาสนาให้แพร่หลาย ขออนุโมทนาต่อคณะทำงานโครงการรวมวรรณกรรมอาเซียน ของไทย ณ หอสมุดแห่งชาติ ที่ได้เป็นต้นเรื่องให้คำบรรยายนี้ เกิดขึ้น และขออนุโมทนาต่อคุณดุขฎิ อังสุเมธางกูร ที่ได้เป็นผู้ประสานงานช่วยแบ่งเบาภาระในการดำเนินการเกี่ยวกับการ จัดพิมพ์ ขอธรรมฉันทะและกุศลเจตนาของท่านที่มีส่วนร่วม จงอำนวยผลเพื่อความเจริญงอกงามแห่งธรรมและประโยชน์ สุขของปวงประชา ตลอดกาลนานฯ

พระราชวรมนี

๒๒ ต.ค. ๒๕๒๖

อนุโมทนา

ทางมูลนิธิโกมลคีมทองแจ้งว่า หนังสือ *ไตรภูมิพระร่วง: อิทธิพลต่อสังคมไทย* ซึ่งชุมชนมุสิกษาพุทธศาสตร์และประเพณี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้จัดพิมพ์ครั้งที่ ๑ เมื่อปลายปี พ.ศ. ๒๕๒๖ ได้หมดไปจากตลาดหนังสือมานานแล้ว สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทองเห็นว่าสมควรจะจัดพิมพ์ขึ้นใหม่อีก จึงขออนุญาต ต่อผู้เรียบเรียงเพื่อดำเนินการ

ขออนุโมทนาต่อสำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง ในความ ดำริอันเป็นกุศลที่จะช่วยกันเผยแพร่ความรู้ความคิดเห็นในทาง สร้างสรรค์เพื่อประโยชน์สุขของสังคม และขอมอบสิทธิในการ พิมพ์ครั้งนี้ให้เปล่าเป็นธรรมทานเช่นเคย เพื่อสนับสนุนในการ ที่จะสร้างเสริมกิจที่เป็นกุศลให้ยิ่งขึ้นไป

ในการพิมพ์ครั้งนี้ พระดุขฎิ เมธงุโร (อังสุเมธางกูร) มีฉันทะและวิริยะจัดทำดัชนีให้ด้วย เป็นการช่วยให้ใช้หนังสือนี้ ได้สะดวกและเพิ่มพูนประโยชน์มากขึ้น จึงขอขอบคุณพระดุขฎิ เมธงุโร ไว้ ณ ที่นี้ด้วย

พระราชวรมนี

๓๐ ม.ค. ๒๕๙

สารบัญ

-โครงเรื่องและสรุปเนื้อหาของไตรภูมิ	๓
-ข้อสังเกตทั่วไปที่ช่วยให้เข้าใจไตรภูมิ	๘
-ศีลธรรมในไตรภูมิพระร่วง	๒๙
-ขอบเขตแห่งอิทธิพลของไตรภูมิ	๓๘
-ข้อคิดและท่าทีที่ถูกต้องต่อไตรภูมิ	๔๗
-แผนผังแสดงเนื้อหาไตรภูมิ	๖๐
-ภาพลายเส้นแสดงคติจักรวาล	๖๓
-ดัชนีค้นคำ	๖๖

ไตรภูมิพระร่วง

อิทธิพลต่อสังคมไทย

ขอเจริญพรท่านอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่าน

สำหรับหัวข้อที่จะบรรยายต่อไปนี้ กำหนดให้อาตมภาพพูดเรื่องอิทธิพลของไตรภูมิพระร่วงต่อศีลธรรมของสังคมไทย เรื่องไตรภูมิพระร่วงนี้เป็นเรื่องที่มีความสำคัญมาก และอาตมภาพเองก็มีความสนใจมานานแล้ว แต่ไม่ค่อยได้เอาใจใส่เท่าที่ควร เหตุที่เป็นอย่างนี้ก็เพราะว่ามีงานในทางพระศาสนาด้านอื่น ๆ และมัวแต่ยุ่งกับงานเหล่านั้น จำได้ว่าเคยอ่านเรื่องเกี่ยวกับไตรภูมิพระร่วงเมื่อราว ๑๐ ปีเศษมาแล้ว จากหนังสือ *เล่าเรื่องในไตรภูมิ* ของท่านเสฐียรโกเศศ แต่ไม่ได้ใส่ใจอะไรนัก เพราะเห็นว่าไม่จำเป็นสำหรับการเข้าใจหลักการที่แท้ของพุทธศาสนา ต่อเมื่อได้รับนิมนต์มาบรรยายครั้งนี้ จึงได้อ่านไตรภูมิพระร่วงตัวจริงเป็นครั้งแรก

---

* จากคำบรรยายในการสัมมนาเรื่อง “ไตรภูมิพระร่วง” ที่หอวิชาจุฬาลงกรณ์
หอสมุดแห่งชาติ วันอังคารที่ ๑ มีนาคม ๒๕๒๖ ชื่อเรื่องเดิมว่า “อิทธิพล
ไตรภูมิพระร่วงต่อศีลธรรมของสังคมไทย”

ที่นี่ได้รับนิมนต์ให้มาพูดเรื่องไตรภูมิพระร่วง พอรับไปแล้ว รู้สึกตัวว่าได้พลาดไปอย่างมากทีเดียว เพราะตัวเองนั้นไม่พร้อม โดยเฉพาะตามหัวข้อที่ให้พูดเกี่ยวกับอิทธิพลต่อศีลธรรมของสังคมไทยนั้น เป็นการพูดที่ไม่จำกัดเฉพาะในเนื้อหาของไตรภูมิเท่านั้น แต่ให้พูดเลยขอบเขตออกมาสู่สังคมของไทยทั้งหมด คือ การที่จะพูดอย่างนี้ได้ต้องอาศัยความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ และประวัติศาสตร์นี้ก็อาจจะมีการมีแง่มุมในด้านอื่น ๆ เช่น ศิลปกรรม วรรณคดีต่าง ๆ โดยเฉพาะวรรณกรรมต่าง ๆ นั้น น่าจะเป็นแหล่งสำคัญที่ทำให้ทราบถึงอิทธิพลเหล่านั้น เพราะฉะนั้น การที่จะแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลเหล่านี้ก็จะต้องเอาหลักฐานในหนังสือเหล่านั้นมาพูดให้เห็นกัน ซึ่งเป็นเรื่องที่จะต้องให้ความสนใจและเอาใจใส่เฉพาะทีเดียว สำหรับอาตมภาพก็ไม่ได้ชวนขยายสังฆมในด้านนี้ เพราะฉะนั้นการพูดในแง่นี้ก็เกิดความรู้สึกอึดอัดขึ้นมาบ้าง แต่อย่างไรก็ตาม การที่จะพูดลงไปถึงอิทธิพลต่อสังคมไทย เราก็คงต้องพูดถึงเนื้อหาอยู่นั่นเอง คือ ศีลธรรมในไตรภูมิพระร่วงมีอย่างไร และศีลธรรมที่มีนั้นเมื่อเราเข้าใจดีแล้วจึงจะมองเห็นว่าได้มีอิทธิพลต่อสังคมไทยอย่างไร

ก่อนที่จะเข้าใจเรื่องอิทธิพลในทางศีลธรรมต่อสังคมไทยนั้น อย่างที่อาตมภาพกล่าวไว้แล้วว่าจะต้องทราบเนื้อหาในทางศีลธรรมของไตรภูมิพระร่วงเองเสียก่อน อาตมภาพได้ทำแผนปลิวแจกแก่ที่ประชุมไว้ซึ่งเป็นสรุปความในไตรภูมิให้เข้าใจ

โดยย่อ เพราะฉะนั้นตอนต้นนี้อยากจะขอรบกวนเวลามาทำความเข้าใจสรุปเนื้อหาของไตรภูมิเสียก่อน

โครงเรื่องและสรุปเนื้อหาของไตรภูมิ

ไตรภูมิ แปลว่าภูมิ ๓ อย่างที่ทราบกันอยู่แล้ว แต่ภูมิ ๓ นี้เป็นระดับใหญ่ ๆ สามารถแบ่งย่อยออกไปอีกจนเป็น ๓๑ ภูมิ เพราะฉะนั้นก็จำเป็นจะต้องทราบว่า ภูมิใหญ่ ๓ นั้นแบ่งย่อยออกเป็น ๓๑ ได้อย่างไร สำหรับไตรภูมิพระร่วงนี้ท่านนำเนื้อหาของไตรภูมิหรือภูมิ ๓ ที่แบ่งออกเป็น ๓๑ นั้นมาเรียบเรียงจัดเป็นกัณฑ์ ๆ หรือเป็นบท ๆ มีทั้งหมด ๑๑ บทด้วยกัน อาตมภาพขอจับเอามาสรุปให้เห็นลำดับในภูมิทั้ง ๓ ถ้าพูดให้ย่อที่สุด ไตรภูมิหรือภูมิ ๓ นั้นก็มี

๑. กามภูมิ หรือจะเรียกให้เต็มว่า กามาวจรภูมิ แต่เรียก กามภูมิก็ง่ายดี

๒. รูปภูมิ หรือ รูปาวจรภูมิ

๓. อรูปภูมิ หรือ อรูปาวจรภูมิ

ถ้าพูดให้เต็มตามหลักวิชา ภูมิมี ๔ ภูมิที่ ๔ ชื่อว่าโลกุตระภูมิ แต่ ๓ ภูมิแรกมีลักษณะร่วมเป็นโลกีย์ภูมิเหมือนกัน และเป็นประเด็นปัญหาซึ่งท่านสอนให้แก้ไข เพื่อจะได้หลุดพ้นออกไปสู่โลกุตระภูมิ ท่านจึงตั้งชื่อไตรภูมิเป็นหลักไว้ และแยกโลกุตระภูมิออกไปต่างหาก

ภุมิที่ ๑ คือ *กามภุมิ* หรือ *กามาวจรภุมิ* แยกย่อยออกเป็น ๑๑ ภุมิ กามภุมินี้เป็นตอนที่ท่านอธิบายไว้ยืดยาวที่สุด อย่างที่อาตมภาพทำไว้ในแผ่นปลิวนี้ กามภุมิ ๑๑ จัดประเภทเป็นอบายภุมิ ๔ และกามสุคติภุมิ ๗ ดังนี้

ก. *อบายภุมิ* ๔ คือ ภุมิที่ไม่มีมีความเจริญ ฝ่ายข้างเสื่อมได้แก่

- ๑) นรกภุมิ
- ๒) ตีรัจฉานภุมิ
- ๓) เปตภุมิ
- ๔) อสุรกายภุมิ

ในไตรภุมิพระร่วงอาจจะไม่ได้แบ่งหัวข้อไว้ให้เห็นชัดอย่างนี้ ถ้าไม่จับจัดให้ดีก็อาจจะงงได้ ฉะนั้นก็ให้ทราบว่ ๔ ภุมินี้ เป็นอบายภุมิ เป็นฝ่ายข้างเสื่อม เป็นฝ่ายข้างตกลงไป

นรกภุมิที่ท่านจัดเป็นภุมิที่หนึ่งเรียกว่าปฐมภุมิ ตีรัจฉานภุมิว่าด้วยสัตว์เดรัจฉานเป็นภุมิที่ ๒ คือทุติยภุมิ เปตภุมิเป็นภุมิที่ ๓ เรียกว่าตติยภุมิ และอสุรกายภุมิก็เป็นภุมิที่ ๔ เรียกว่าจตุตถภุมิ ทั้งหมดนี้เรียกว่าเป็นอบายภุมิ ๔

ข. *กามสุคติภุมิ* ซึ่งอยู่ในกามภุมิเหมือนกัน เป็นกามภุมิแต่มีคำว่าสุคติแทรกเข้าไป หมายความว่า เป็นกามภุมิ แต่เป็นฝ่ายดี เป็นฝ่ายสุคติ อบายภุมินั้นเป็นพวกทุคติ เป็นฝ่ายไม่ดี อันว่ากามสุคติภุมินี้มี ๗ คือมनुสสุภุมิ ชั้นมนุษย์ เป็นฝ่ายสุคติภุมิหนึ่ง

เป็นภุมิที่ ๕ ซึ่งเป็นภุมิที่ยาวมากมีเนื้อความพิสดาร ต่อจากนั้นก็ถึงฉกามาพจรภุมิ ซึ่งหมายถึงสวรรค์ระดับกามาพจร (ระดับที่ยังเกี่ยวข้องกับกาม) เรียกเต็มว่าฉกามาพจรสวรรค์ ๖ ชั้น มีจตุมหาราชิกาและดาวดึงส์เป็นต้น ดาวดึงส์นั้นท่านบรรยายไว้ยาวเป็นพิเศษ แต่สวรรค์ทั้ง ๖ ชั้น ซึ่งท่านเรียกว่าฉกามาพจรนี้รวมอยู่ในภุมิเดียวเป็นภุมิที่ ๖ เรียกว่า ฉกฐภุมิ ตั้งแต่ภุมิที่ ๑ ถึงภุมิที่ ๖ แสดงเรื่องราวของกามภุมิ ๑๑

ภุมิใหญ่ที่ ๒ คือ *รูปภุมิ* หรือ *รูปาวจรภุมิ* ได้แก่ รูปพรหม ๑๖ ชั้น ซึ่งพูดถึงการที่จะต้องบำเพ็ญสมาธิจนได้มานสมาบัติแล้วไปเกิด และได้พูดถึงสุทธาวาสซึ่งเป็นรูปพรหมชั้นพิเศษที่เกิดของพระอนาคามีอีก ๕ ชั้น รวมอยู่ใน ๑๖ ชั้นนี้ด้วยเป็นชั้นสูงสุดใน ๑๖ ชั้น คือตั้งแต่ชั้น ๑๒ เป็นต้นไป

รูปภุมิทั้งหมดนี้รวมเข้าเป็นภุมิหนึ่ง เป็นภุมิที่ ๗ เรียกว่าสัตตมภุมิ ภุมินี้ไม่ยาวเท่าไร รู้สึกว่าคงจะไม่น่าสนใจนักสำหรับประชาชนทั่วไป หรือว่าเป็นเรื่องที่ยากอยู่ อาจเป็นเพราะเหตุนี้ก็ได้จึงอธิบายไว้แต่พอสังเขป

ภุมิใหญ่ที่ ๓ คือ *อรุภุมิ* หรือ *อรุปาวจรภุมิ* ได้แก่ อรูปพรหม ๔ ชั้น ในเรื่องอรุภุมิ ๔ ชั้นนี้มีข้อย่อยอันหนึ่ง พูดถึงเรื่องฉัพพรรณรังสี หรือ รัศมี ๖ ประการของพระพุทธเจ้า เพราะเหตุว่าในนั้นได้พูดถึงว่า อรูปพรหมจะรู้ได้อย่างไรว่า พระพุทธเจ้ามาอุบัติ แล้วตอบว่ารู้ด้วยเห็นฉัพพรรณรังสี เพราะฉะนั้นเรื่อง

ฉัพพรรณรังสีก็จึงเป็นเรื่องที่ต้องอธิบายขึ้นมา ถ้าผู้อ่านแปลกใจว่าทำไมหัวข้อบางอย่างจึงแทรกมาในที่นี่ ๆ ก็พึงทราบเพราะมีเหตุอ้างทำให้ต้องพูดเหมือนอย่างเรื่องที่ว่ามานี้ อรูปภูมิจัดเป็นภพที่ ๘ เรียกว่า อัญญมภพ เป็นอันว่าจบภูมิ ๓

ที่จริงไตรภูมิแท้ ๆ ก็จบแค่นี้ คือครบไตรภูมิแล้ว แต่หนังสือไตรภูมิพระร่วงยังคงพูดถึงเรื่องอื่นต่อไปอีก บทต่อไปเรียกว่าภพที่ ๙ นวมภพ ตั้งชื่อว่าอวินิภกรูป อวินิภกรูปเป็นศัพท์ของพระอภิธรรม ในที่นี้จะไม่อธิบาย แต่พูดอย่างง่าย ๆ ว่าในภพนี้ ต้องการพูดถึงโลกแห่งวัฏธุหรือธรรมชาติแวดล้อม เพราะในภพที่ผ่าน ๆ มาแล้วได้พูดถึงภูมิทั้ง ๓ ซึ่งเป็นภูมิของสิ่งที่มีชีวิตหรือสัตว์โลกในระดับต่าง ๆ มีระดับจิตต่าง ๆ กัน พูดง่าย ๆ เป็นพวกที่มีจิต มีชีวิต ที่นี้ต่อจากนี้จะพูดถึงโลกแห่งวัฏธุบ้าง คือ พูดถึงประดาวัตถุทั้งหลายที่มีอยู่ในภูมิ ๓ เป็นที่อยู่อาศัยของหมู่สัตว์ในภูมิ ๓ นั้นนั่นเอง จุดมุ่งหมายที่พูดนั้นต้องการย้ำให้เห็นว่า ไม่เฉพาะแต่สัตว์ทั้งหลายหรือชาวโลกในชั้นต่าง ๆ เท่านั้น แม้แต่โลกแห่งวัฏธุธรรมชาติแวดล้อมนี้ก็มี ความไม่เที่ยงแท้เช่นเดียวกัน ฉะนั้นหัวข้อที่ท่านตั้งตอนแรกจึงกล่าวถึงอนิจจลักษณะ แล้วต่อจากนั้นก็บรรยายสภาพแวดล้อมว่ามีอะไรบ้าง ซึ่งเป็นที่ตั้งที่อาศัยของพวกสัตว์โลกต่าง ๆ ที่ได้กล่าวมาแล้ว บรรยายเรื่องภูเขา แม่น้ำ พระอาทิตย์ พระจันทร์ ดาวนพเคราะห์ ดวงดาวต่าง ๆ เรื่องชมพูทวีป ป่าหิมพานต์ อะไรต่าง ๆ ซึ่งเป็นโลกแห่งวัฏธุ

เมื่อบรรยายหมดแล้วท่านก็ขึ้นใหม่อีกภพหนึ่งเป็นภพที่ ๑๐ ซึ่งเป็นการบรรยายโลกแห่งวัฏธุต่อ แต่คราวนี้พูดถึงการวิภาคและการอุปติของโลภ กล่าวคือส่วนที่บรรยายไปแล้วนั้นเป็นสภาวะของโลกที่พูดให้เห็นว่าเป็นอย่างไร ที่นี้ต่อไปก็จะพูดว่าโลกนั้นมีการเกิดขึ้นหรือการดับไปอย่างไร มีวิวัฒนาการและการสูญสลายเสื่อมไปอย่างไร อันนี้เรียกว่าเป็นเรื่องกัลป์-วิภาคและอุปติ ย้ำให้เห็นอนิจจลักษณะที่ปรากฏด้วยการเกิดขึ้นและดับสลายไป

จบเรื่องนี้ก็เป็นอันว่าหมดสิ้นเรื่องโลกแห่งวัฏธุหรือธรรมชาติแวดล้อม

ขึ้นภพสุดท้ายเรียกเอกาทศมภพ แปลว่า ภพที่ ๑๑ แสดงนิพพานกถา คือว่าด้วยเรื่องนิพพานซึ่งพ้นจากไตรภูมิ อาตมภาพวงเล็บไว้ให้ว่าเป็นโลกุตระภูมิ คือภูมิที่ ๔ เพราะฉะนั้น ถ้าจะดูให้ถ้วนความแล้ว ไตรภูมิก็ไม่ใช่แค่ไตรภูมิ แต่เป็นเรื่องจตุภูมิ หรือภูมิ ๔ คือไม่ใช่เรื่องภูมิ ๓ เท่านั้น แต่พูดถึงการที่จะพ้นไปจากภูมิ ๓ ด้วย และเมื่อพ้นไปจากภูมิ ๓ ก็เป็นภูมิที่ ๔ เป็นโลกุตระภูมิ ฉะนั้นในภพที่ว่าด้วยนิพพานนี้ก็คือพูดถึงโลกุตระภูมิ พูดถึงวิธีปฏิบัติเพื่อจะบรรลุนิพพาน พูดถึงการบรรลุมรรคผลชั้นต่าง ๆ มีโสดาปัตติมรรค โสดาปัตติผล สกทาคามิมรรค สกทาคามีผล อนาคามิมรรค อนาคามีผล อรหัตตมรรค อรหัตตผล นี่ก็คือครบสมบูรณ์ในโลกุตระภูมิ

ขอกล่าวเน้นเป็นข้อสังเกตที่สำคัญด้วยว่า การที่ท่านพูดถึงโลกุตระภูมินี้เป็นการแสดงถึงเป้าหมายของหนังสือไตรภูมิว่า ท่านผู้เรียบเรียงมีจุดมุ่งหมายอยู่ในพระทัยชัดเจนว่าจะนำผู้อ่านหรือคนที่รับฟังคำสั่งสอนไปไหน คือพูดเรื่องไตรภูมิ ให้เห็นคุณและโทษของไตรภูมิ เพื่อให้หลุดพ้นจากไตรภูมิ จะได้บรรลุถึงจุดตถภูมิ (ภูมิที่ ๔) อันได้แก่โลกุตระภูมิ อันนี้เป็นข้อสังเกตที่อาตมภาพจะพูดชี้แจงต่อไป

เมื่อจบนิพพานตกก็เป็นอวสานพจน์ (คำลงท้าย หรือกล่าวปิดเรื่อง) ในอวสานพจน์ก็จะจบลงที่บอกถึงอานิสงส์ของการฟังไตรภูมิว่าจะทำให้ได้ทิพยสมบัติ นิพพานสมบัติ คือจุดมุ่งหมายอยู่ที่การบรรลุนิพพาน หรือถ้ายังไม่ถึงระหว่างนั้นก็มีความหวังที่จะได้พบพระศรีอริย์ อาตมภาพว่าตอนที่ว่าด้วยอานิสงส์นี้เป็นส่วนที่มีอิทธิพลสำคัญในทางศีลธรรมของสังคมไทย เป็นจุดที่น่าสังเกต อาตมภาพขอพูดถึงแนวหรือเค้าโครงย่อ ๆ แค่นี้

ข้อสังเกตทั่วไปที่ช่วยให้เข้าใจไตรภูมิ

ในการศึกษาเรื่องไตรภูมิ มีแง่ที่จะพูดในทางหลักธรรมอย่างเช่น ศึกษาโดยเทียบกับหลักธรรมหมวดอื่นของพระพุทธศาสนา ขอยกตัวอย่าง เมื่อมองในแง่ปัจจุสมุปบาทหรือปัจจุอาการ ปัจจุสมุปบาทนี้พูดอย่างย่อ ๆ ท่านจัดเป็นไตรวัฏฏ์ หรือวัฏฏะ ๓ คือ กิเลส กรรม และวิบาก

กิเลส คือความชั่วต่าง ๆ ที่มีอยู่ในใจ สิ่งที่ทำให้ใจเศร้าหมอง มีความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นต้น

กรรม คือการกระทำ การกระทำที่เนื่องมาจากกิเลส จิตใจที่ประกอบด้วยกิเลสนั้นมีเจตนาประกอบด้วยความโลภ เป็นต้น เมื่อทำอะไรไปด้วยความโลภ ก็อาจเกิดโทษทุจริต เช่นไปลักของเขา หรือถ้าใจประกอบด้วยโทสะ ความโกรธ ความคิดประทุษร้ายก็จะไปทำลายผู้อื่นไปฆ่าฟันเขา หรือประกอบด้วยโมหะ ก็จะมีความลุ่มหลง อันนี้เป็นต้นเหตุแล้วจะได้รับผล

ผลคือ วิบาก เมื่อทำชั่วมักประสบผลเป็นความทุกข์ ความเดือดร้อน หรือถ้าทำกรรมดีก็ได้ประสบผลเป็นความสุข ถ้ามองเป็นรูปธรรมให้ชัดก็คือไปเกิดในภพภูมิต่าง ๆ ที่ดีและไม่ดี เพราะภพภูมิต่าง ๆ นั้นเป็นที่เกิด ที่ประสบผล ที่ได้รับวิบากของการกระทำ

ถ้ามองในแง่ของกิเลส กรรม วิบาก เราจะเห็นว่าเรื่องไตรภูมินี้เริ่มต้นด้วยวิบาก คือในไตรวัฏฏ์นั้นจับเอาวิบาก เอาผลเป็นจุดเริ่มต้นก่อน คือเริ่มด้วยสภาพที่เป็นวิบากที่เราจะได้รับ เพราะการไปเกิดในอบาย เช่นเกิดในนรกก็ดี ไปเกิดในสุคติมีมนุษย์ เป็นต้น ตลอดจนสวรรค์ต่าง ๆ เป็นเทพ เป็นพรหม ไม่ว่ารูปพรหม อรูปพรหมก็ดี ทั้งหมดนี้เป็นเรื่องของวิบาก จากนั้นจึงสืบสาวต่อไปว่ากรรมที่ได้ผลอย่างนั้น ๆ เกิดจากทำกรรมอะไรคล้าย ๆ ท่านยกเอาปรากฏการณ์ที่มนุษย์พูดก่อน เมื่อพูดถึงปรากฏการณ์ที่เป็นผลคือวิบาก แล้วจึงสืบสาวลงไปหากรรมที่เป็นเหตุ

คือการกระทำ ต่อจากนั้นก็จะต้องถึงกิเลสที่เป็นตัวประกอบ
ปรุงแต่ง ซึ่งเป็นเหตุให้ทำกรรมนั้น ๆ ทั้งนี้จุดเน้นจะอยู่ที่กรรม
ที่เป็นเหตุให้ได้รับผลนั้น ๆ นี่เป็นตัวอย่างการวินิจฉัยในแง่หลัก
กิเลส กรรม วิบาก ไตรภูมิพระร่วงนี่ก็เป็นแนวการเขียนคำสอน
ในทางพุทธศาสนาแบบหนึ่ง คือเริ่มด้วยส่วนที่เป็นวิบาก ซึ่งเป็น
แนวหนึ่งเท่านั้นในการเขียน นี่เป็นข้อสังเกตอันหนึ่ง

ต่อไปที่ควรจะต้องตั้งข้อสังเกตอีกก็คือ การที่เราจะเข้าใจหลัก
ธรรมในทางพุทธศาสนาได้ชัดเจน แม้แต่ในระดับศีลธรรม จะต้องมีการ
การเปรียบเทียบกับภูมิหลังด้วย ภูมิหลังที่เกี่ยวข้องซึ่งเป็นที่มา
ให้เกิดพุทธศาสนา คือศาสนาพราหมณ์ พระพุทธเจ้าอุบัติท่ามกลาง
สังคมที่ศาสนาพราหมณ์มีอิทธิพลครอบคลุมทั่ว แต่ไม่ทรงเห็นด้วย
กับหลักความเชื่อและการปฏิบัติมากมายหลายอย่างของพราหมณ์
จึงทรงสอนคัดค้าน พุทธได้โน้มน้าวว่า พระพุทธศาสนาเกิดมาเพื่อ
ขัดแย้ง ตอบโต้ หักล้างคำสอนของพราหมณ์ ฉะนั้นหลักธรรมและ
คำศัพท์ต่าง ๆ เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา จึงมีมากมายที่เหมือนกับ
ในศาสนาพราหมณ์ เป็นธรรมดาที่ว่าในภูมิหลังและสภาพแวดล้อม
อย่างนั้น คำศัพท์ที่ประชาชนเขาพูดกันอย่างไร พระพุทธศาสนา
เกิดขึ้นมาก็ต้องใช้คำเหล่านั้น ฉะนั้นโดยทั่วไปเราจะพูดว่า
พุทธศาสนาได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์ แต่การพูดเพียงว่า
ได้รับอิทธิพลนี้ไม่พอ เราจะต้องพูดต่อไปด้วยว่า พระพุทธศาสนา
นั้นเกิดขึ้นเพื่อจะหักล้างคำสอนของพราหมณ์เป็นส่วนสำคัญ

ฉะนั้นอะไรก็ตามที่พูดด้วยคำศัพท์เดียวกันก็จะมี ความหมาย
ต่างกัน เช่นเรื่องกรรม เป็นต้น กรรมในศาสนาพราหมณ์ก็มี
ศาสนาอื่นในอินเดียก็มีเรื่องกรรม ศาสนาเชนหรือของนิครนถนาฏ-
บุตรก็มีเรื่องกรรม แต่กรรมในศาสนาพราหมณ์มีไว้เพื่อสนับสนุน
เรื่องวรรณะสี่ ส่วนพุทธศาสนาสอนหลักกรรมเพื่อหักล้างระบบ
วรรณะสี่ อันนี้จะต้องเข้าใจให้ชัดเจน เมื่อมองหลักคำสอนใน
พุทธศาสนาจะต้องเห็นลักษณะทั่วไปอย่างนี้

ศาสนาพราหมณ์สอนหลักกรรมเพื่อให้เชื่อว่า การที่มาเกิด
ในวรรณะสี่ เป็นกษัตริย์ เป็นพราหมณ์ เป็นแพศย์ เป็นศูทรนี้
ก็เพราะว่าท่านได้ทำกรรมที่จะให้มันเป็นอย่างนั้น ดังนั้นถ้าท่าน
เกิดมาในวรรณะไหนท่านก็ต้องยอมรับสภาพที่ท่านเป็นอยู่ และ
ท่านมีหน้าที่ประจำวรรณะซึ่งท่านต้องทำตามให้ดีที่สุด เช่น
สิทธิของวรรณะศูทรมีจำกัดแค่นี้ ท่านก็ต้องทำอยู่ในขอบเขต
เท่านั้น และเมื่อทำอย่างนั้นแล้วก็นับว่าเป็นกรรมดีของท่าน เมื่อ
ทำตามหน้าที่ของวรรณะศูทรดีแล้ว ท่านก็มีทาง มีความหวัง
ที่จะไปเกิดดีขึ้นไปในชาติเบื้องหน้า อาจจะไปเกิดในวรรณะ
สูงขึ้นและมีทางที่จะเจริญก้าวหน้า บรรลุโมกษะ ได้หลุดพ้น
ได้เข้าถึงพรหมได้ แต่ตราบไต่ที่ท่านยังเป็นคนวรรณะศูทร ชาตินี้
ทั้งชาติท่านไม่มีทางที่จะได้เจริญก้าวหน้าในทางจิตใจ ไม่มีทาง
ที่จะได้ศึกษาพระเวท ไม่มีทางที่จะบรรลุเข้าถึงพรหม แต่พระ-
พุทธศาสนาสอนหลักกรรมเพื่อหักล้างวรรณะสี่นี้ พระพุทธศาสนา

สอนว่าคนเราจะสูงและต่ำทราชมประเสริฐไม่ได้อยู่ที่ชาติกำเนิด ใครทำกรรมดีคนนั้นก็เป็นคนดี ทำกรรมชั่วก็เป็นคนชั่ว เมื่อท่านประพฤติปฏิบัติดี ท่านมีความเพียรพยายามใช้สติปัญญา ท่านก็สามารถบรรลุธรรมได้ เป็นพระอรหันต์ได้ ไม่ว่าจะอยู่ในวรรณะ ไหน ฉะนั้นคำสอนเรื่องเดียวกัน คำศัพท์เดียวกัน แต่มีความหมาย ต่างกัน

ขอย้ำว่า ความรู้ความเข้าใจในหลักการที่กล่าวมานี้ มีความสำคัญอย่างยิ่ง โดยเฉพาะสำหรับการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ เพื่อจะได้รู้จักสิ่งที่คุณศึกษาอย่างถ่องแท้ตลอดสายว่า มีความเปลี่ยนแปลงเป็นไปอย่างไร มีวิวัฒนาการคือความเจริญ คลี่คลาย หรือสังวัฏฏนาการคือความเสื่อมลดหดหายไปในแนวทางใด การศึกษาประวัติศาสตร์แบบชำนาญพิเศษเฉพาะด้าน มักมี จุดอ่อนหรือข้อบกพร่องอย่างสำคัญตรงที่ว่า ทำให้รู้จักแต่เหตุการณ์ หรือความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น แต่ไม่รู้จักเนื้อตัวของสิ่งที่เปลี่ยนแปลง เพราะไม่ศึกษาอย่างสัมพันธ์กับความรู้ด้านอื่น ทำให้รู้ ไม่ถ่องแท้ ไม่ตลอดสาย หรือถึงกับเข้าใจผิด อีกประการหนึ่ง เหตุการณ์ สภาพ หรือภาพ ตลอดจนความคิดความเชื่อถือ ที่ปรากฏอยู่ ณ จุดใดจุดหนึ่งในกระแสของประวัติศาสตร์ ย่อม เป็นผลรวมของความเปลี่ยนแปลงและปฏิกิริยา พร้อมทั้งอิทธิพล ของเหตุปัจจัยต่าง ๆ ที่เข้ามากระทบและเกี่ยวข้องตลอดเวลา ยาวนาน การจับเอาภาพหรือผลรวมนั้นมากล่าวถึงว่าเป็นอันนั้น

อันนี้ โดยไม่โยงถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นและหลักต้นเดิม ที่ต่างออกไป ย่อมจัดได้ว่าเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์อย่าง หยุตหนึ่ง และจะก่อให้เกิดความหลงผิดได้เป็นอันมาก เช่นเมื่อ ศึกษาเกี่ยวกับพุทธศาสนา บางทีก็ถึงกับสรุปเอาความเชื่อถือ เกี่ยวกับพุทธศาสนาที่เป็นไปอยู่ในสังคมบางส่วนของยุคสมัยนั้น ๆ ว่าเป็นตัวพุทธศาสนาจริง ๆ ในเชิงอภิปรายญาไปก็มี ซึ่งนับเป็น ความผิดพลาดอย่างยิ่ง

ยิ่งถ้าเป็นผู้ศึกษาประวัติศาสตร์อย่างมีเป้าหมายในเชิง สร้างสรรค์สังคมด้วยแล้ว การรู้เข้าใจหลักความจริงที่เป็นภูมิหลัง ของสิ่งที่อยู่ในเหตุการณ์แห่งความเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ ก็ยิ่งมีความสำคัญมากยิ่งขึ้น เพราะถ้าไม่รู้หลักการต้นเดิมที่เป็น พื้นฐาน ก็จะมองไม่เห็น ไม่เข้าใจความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง ทางประวัติศาสตร์อย่างชัดเจน การรู้ความจริงที่เป็นภูมิหลังจะเป็น เครื่องประกันไม่ให้กลายเป็นผู้มีทัศนะแบบหยุตหนึ่ง ซึ่งมงาย อยู่ภายใต้ความครอบงำของความคิดที่ปรากฏอยู่ที่จุดจำเพาะ จุดใดจุดหนึ่งของประวัติศาสตร์ จะได้มีความรู้ความเข้าใจที่ มองเห็นตลอดสาย และมีเครื่องมือตรวจสอบที่ทำให้มีความเป็น อิศระ สามารถหันไปนำเอาหลักการที่เป็นตัวจริงมาใช้ให้บังเกิด ประโยชน์อย่างรู้เท่าทันต่อสภาพปัจจุบันในขณะนั้น ๆ ที่ได้รับ อิทธิพลจากความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ ซึ่ง จะทำให้ได้ทั้งความเหมาะสมพอดี และความถูกต้องเป็นจริง อาตมภาพขอย้ำจุดนี้ เพราะถ้าอาตมภาพจะมองหรือศึกษา

ไตรภูมิพระร่วงก็มีได้สนใจในแง่วิชาการเพียงว่าไตรภูมิพระร่วงคืออะไร แต่มองในแง่ว่าจะได้คติอะไรจากไตรภูมิพระร่วงที่จะนำมาใช้ประโยชน์ในปัจจุบัน และมีได้เห็นว่า การจับได้ตัวความคิดที่เป็นผลรวมของวิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์เป็นสิ่งที่เพียงพอ แต่จะต้องสืบสาวให้ได้ด้วยว่า ต้นเดิมของความคิดนั้นเป็นอย่างไร และเปลี่ยนแปลงมาอย่างไร ขอย้ำอีกครั้งหนึ่งว่า ฟังระว่างการศึกษาประวัติศาสตร์ ที่ไม่รู้อะไรจริงที่เป็นพื้นฐานของประวัติศาสตร์ จะตกอยู่ภายใต้ความครอบงำของประวัติศาสตร์ และจะทำให้มีท่าทีแห่งการมองประวัติศาสตร์ อย่างไรก็ดีความคิดสร้างสรรค์

เรื่องไตรภูมิก็เช่นเดียวกัน พุทธศาสนามีเรื่องเขาพระสุเมรุอะไรต่าง ๆ ซึ่งเราบอกว่ามีอิทธิพลมาจากศาสนาพราหมณ์ แต่ว่าคติของพระพุทธศาสนาไม่ได้เหมือนกับของพราหมณ์ รายละเอียดต่างกัน เช่นในการจัดระบบ เมื่อบอกว่าเขาพระสุเมรุเป็นแกนกลางของจักรวาลแล้ว ในการบรรยายเรื่องจักรวาลวิทยาของพระอรหันตภิกษุก็จะพูดถึงว่า บนยอดเขาพระสุเมรุนี้มีสวรรค์ของพระอินทร์ตั้งอยู่ ต่อจากนั้น ข้างบนเหนือขึ้นไปก็มีพรหมชั้นต่าง ๆ สูงขึ้นถัดไปเรื่อยตามลำดับ ต่ำลงมาจากยอดนั้น ข้างเขาพระสุเมรุก็มีสวรรค์ชั้นท้าวมหาราชสี่หรือจตุรุมหาราชิกา แล้วต่ำลงไปก็เชิงเขาพระสุเมรุก็มีภพของพวกอมนุษย์พวกอสูร ไต่ลงไปมีพวกนาคพิภพ ไต่ดินลงไปมีนรกต่าง ๆ ใน

การบรรยายสิ่งเหล่านี้มีข้อแตกต่างกับศาสนาพราหมณ์อยู่แล้ว เช่นในศาสนาพราหมณ์ถือว่าเขาพระสุเมรุเป็นแกนกลางของจักรวาลเหมือนกัน แต่เขาบอกว่าสวรรค์ของพระอินทร์ไม่ได้อยู่บนยอดเขาพระสุเมรุ สวรรค์ของพระอินทร์นั้นไปอยู่ทางทิศเหนือคือทางด้านเหนือของภูเขาพระสุเมรุ ส่วนทางทิศใต้ก็มีสวรรค์ของเทพผู้ยิ่งใหญ่ที่มาเจริญขึ้นภายหลัง อย่างพระวิษณุ พระศิวะ เรียกว่าไวญูณูร์และไกรลาส ตลอดจนสวรรค์อะไรอื่น ๆ ซึ่งมีลักษณะที่แตกต่างกันไป แต่อันนี้เป็นเรื่องรายละเอียดที่อาตมภาพไม่ถือเป็นสำคัญนัก

ในสาระสำคัญ จักรวาลวิทยาของพราหมณ์กับพุทธมีความแตกต่างกันหลายประการ เช่นอย่างเรื่องพระอินทร์ พระอินทร์ในฝ่ายของศาสนาพราหมณ์เป็นเทพพวกนักรบ ต่อมาพระอินทร์นี้ก็เสื่อมลงกลายเป็นเทพที่ได้ประพาศชั่วเสียหาย แล้วต่อมาก็มีเทพผู้อื่นเป็นใหญ่ขึ้นแทน เป็นพระวิษณุ พระศิวะ ซึ่งเป็นผู้ยิ่งใหญ่ขึ้นมาภายหลัง แต่อย่างไรก็ตามเทพเหล่านี้ก็เป็นพวกอมร เป็นพวกที่ไม่ตาย ใครได้ไปอยู่กับพระนารายณ์ พระอิศวรก็ได้มีชีวิตนิรันดร

ทีนี้ในทางพุทธศาสนาคติเรื่องนี้แตกต่างออกไป พระอินทร์กลายเป็นเทพที่เป็นผู้พิทักษ์ปกป้องความดี คอยตามรักษาคนดี และพระอินทร์ก็เป็นตำแหน่ง ต้องเกิด ตาย มีอายุ ไม่ได้เที่ยงแท้ นิรันดร ใครทำดี ใครเป็นนักสังคัมสงเคราะห์อย่างมขมาณพ

ซึ่งเป็นนักบำเพ็ญประโยชน์ชักชวนพวกเพื่อน ๆ จำนวน ๓๒ คน มาช่วยกันกวาดสถานที่ มาช่วยสร้างที่พักคนเดินทาง ทำกิจการสาธารณประโยชน์ แล้วก็ได้ไปเกิดเป็นพระอินทร์ เมื่อหมดบุญแล้วก็ไปหมุนเวียน เวียนว่ายตายเกิดอีก ผู้อื่นที่ทำความดีก็ไปเกิดเป็นพระอินทร์ต่อไป แล้วก็ไปทำหน้าที่นั้น เป็นตำแหน่งไม่เหมือนศาสนาพราหมณ์ ที่ว่าอยู่อย่างไกรก็อยู่อย่างนั้นตลอดนิรันดร ข้อสำคัญก็คือว่าในทางพุทธศาสนาถือว่าสวรรค์ไม่ว่าชั้นไหน จนกระทั่งถึงพระพรหมก็ล้วนไม่เที่ยง ไม่ได้อยู่นิรันดร จะต้องหมุนเวียนว่ายตายเกิดได้ตลอดไป เกิดสูงเป็นพระพรหมต่อไปอาจจะตกลงมาเกิดเป็นมนุษย์ มนุษย์ทำความชั่วไปเกิดในนรก หรือไปเป็นเปรตอีกก็ได้ หมุนเวียนเปลี่ยนไปเรื่อย เป็นความเสมอภาคกันอย่างหนึ่ง อันนี้พระพุทธศาสนาสอนว่าการที่จะประสบความสำเร็จสูงสุดได้นั้น จะต้องหลุดพ้นจากภพภูมิเหล่านี้ทั้งหมด ฉะนั้นจึงสอนอีกชั้นหนึ่ง คือพ้นจากภพภูมิของพวกสวรรค์ เทพ พรหม เหล่านี้ไปเป็นโลกุตระภูมิ พุทธอีกอย่างหนึ่งว่าจุดสนใจของพุทธศาสนาไม่ใช่อยู่ที่เขาพระสุเมรุ หรือยอดเขาพระสุเมรุ แต่อยู่เหนือเลยยอดเขาพระสุเมรุขึ้นไป

ฉะนั้น คติเรื่องเขาพระสุเมรุที่เป็นที่ประทับของพวกเทพพวกอินทร์ พวกพรหมอะไรต่าง ๆ ในคติพุทธศาสนาไม่ถือเป็นสิ้นสุด แต่พระพุทธศาสนามีจุดมุ่งหมายเพื่อที่จะแสดงให้เห็นว่า ภูมิเหล่านี้เป็นเพียงขั้นตอนต่าง ๆ ในสังสารวัฏ และจะต้อง

สิ้นสุดลง เราจะต้องหาทางให้พ้นไปจากสวรรค์ พื้นเหนือพระพรหมตลอดจนภพภูมิที่เกิดทั้งปวงอีกทีหนึ่ง และนี่คือคติพุทธศาสนาที่ต่างออกไป ซึ่งคตินี้ก็แสดงออกมาในเรื่องไตรภูมิพระร่วงด้วย พุทธอย่างรวบรัดว่า จุดหมายของศาสนาพราหมณ์ คือให้ไปเกิดมีชีวิตนิรันดรอยู่กับพระพรหมหรือเทพสูงสุด ที่สถิตบนยอดสุดของจักรวาล แต่จุดหมายของพุทธศาสนาต้องการข้ามพ้นจักรวาลลดยเหนือเทพพรหมทั้งหมด พุทธอีกอย่างหนึ่งว่า จุดหมายสูงสุดของพราหมณ์ คือการขึ้นให้ถึงจุดสูงสุดของไตรภูมิ ส่วนจุดหมายสูงสุดของพุทธศาสนา คือการพ้นออกไปได้จากไตรภูมิ อาตมภาพจึงว่าการมองดูไตรภูมิไม่ควรจะมาอยู่ที่อยู่แค่เรื่องนรกสวรรค์ และไม่พึงเข้าใจว่า ไตรภูมิให้คุณค่าสูงสุดแก่ทรัพย์สินสมบัติยศฐา ไม่ว่าของจอมกษัตริย์ในชั้นมนุษย์หรือของเทพสูงสุดในสรวงสวรรค์ ว่าที่จริงข้อความในบทพระนิพนธ์เรื่องไตรภูมินี้ก็แสดงจุดมุ่งหมาย หรือความรู้สึกนี้ไว้ชัดเจนทีเดียว ขอให้ดูว่าในเมื่อท่านบรรยายเรื่องความสุขของพระเจ้าจักรพรรดิที่ดี บรรยายความรุ่งเรืองของสวรรค์ ความยิ่งใหญ่ของพรหมที่ดี แล้วในที่สุดถึงตอนท้ายท่านจะบอกว่า แม้ว่าจะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ แม้ว่าจะเป็นเทพ อินทร์ พรหมต่าง ๆ ยิ่งใหญ่มีความสุขปานนั้นก็ไม่ใช่แน่แท้ ในที่สุดก็ต้องมลายสูญสูญสิ้น จึงควรที่จะแสวงหาสิ่งที่ดียิ่งกว่านั้น คือพระนิพพาน สารที่ว่านี้เป็นคติที่มีสอดแทรกอยู่ตลอดในไตรภูมิพระร่วง เป็นที่นำสังเกตมากทีเดียว ทั้งนี้ อาตมภาพจะขอยกตัวอย่าง เช่นเรื่องเกี่ยวกับพระเจ้าจักรพรรดิ

ในหน้า ๗๒ ตอนต้น อาตมภาพจะลองอ่านให้ฟังเป็นการสรุป เรื่องพระเจ้าจักรพรรดิราช ท่านบรรยายความยิ่งใหญ่ ความสุขต่าง ๆ ของพระเจ้าจักรพรรดิที่เป็นสุดยอดในมนุษยภูมิ แล้วท้ายที่สุดท่านก็ลงท้ายบอกว่า

“แม้จนถึงว่าพระญามหาจักรพรรดิราชของคัมภีร์มีบุญแล้ว สิปราบได้ทั้งสี่แผ่นดินดังนี้ได้ ยังว่ารู้ถึงแก่ทิวงคตแล้วแล้วยังมีตั้งอยู่หมั่นคงได้ ยังรู้หว่ายไปมาในสังสารนี้ได้ ใจบมิพ้นจากความทุกข์ในสังสารวิญนี้ เมื่อใดได้ถึงแก่นฤพานแล้วได้ จึงพ้นจากทุกข์ทั้งหลายในสังสารวิญนี้แล พรรณนาถึงพระญามหาจักรพรรดิราชแล้วเท่านั้นแล”

นี่แสดงถึงจุดมุ่งหมายของท่านผู้ประพันธ์ จึงลงท้ายอย่างนี้ ไม่เฉพาะแต่เรื่องพระเจ้าจักรพรรดิ ต่อไปเรื่องโชติกเศรษฐี หน้า ๘๙ โชติกเศรษฐีนั้นเป็นผู้มีทรัพย์สมบัติมาก มีสัตตพิรธณะคืออรรถนะทั้ง ๗ ประการ มีความรุ่งเรืองเหลือประมาณ แล้วเป็นอย่างไรมาก่อนที่สุตก็บอกว่า “เมื่อนั้น จึงโชติกเศรษฐีโกนเกล้าเข้าบวชในศาสนาพระพุทธเจ้า แล้วก็ถึงอรหัตผลอำพนด้วยพระปฏิสัมภิทาญาณ แลมีนามอันปรากฏ (ว่า) เจ้าโชติกเถรแล”

นี่ก็เป็นคติที่บ่งชัดว่าอะไรที่จะให้เป็นจุดมุ่งหมาย เป็นเป้าหมายสูงสุด ขอให้ดูต่อไปอีกในเรื่องเกี่ยวกับเทวดา สรุปเรื่องเทวดา ในหน้า ๑๑๔ เมื่อพูดถึงเรื่องเทวดาในชั้นกามาพจรก่อนที่จะขึ้นรูปาวจร ท่านก็บอกว่า “อันว่าคณะเทพดาทั้งหลาย

แลมีสุขสมบัติปานดังนี้ได้ก็ดีแล แลว่ายังรู้สิ้นจากความทุกข์สมบัติได้ อย่าว่าแต่มนุษย์เราท่านทั้งหลาย แลจะหมั่นคงแก่สมบัติแลอายุสมอยู่ได้โดย เหตุดังนี้แล จึงองค์พระพุทธิเจ้าก็ดี แลพระปตเทยกโพธิเจ้าก็ดี พระอรหันตาศีนาสพเจ้าทั้งหลายก็ดี ท่านจึงมิใคร่ปรารถนาแก่สุขสมบัติในสังสารนี้แล ท่านจึงเสด็จไปสู่นิพพานสุขเพราะเพื่อดังนี้แล”

นี่เป็นข้อสรุปในกามาพจรสวรรค์ และมีสรุปสวรรค์ทั้งหมดอีกทีในหน้า ๑๒๔ ตอนที่ขึ้นอวินิโภครูป ในกัณฑ์ที่ ๙ ย่อหน้าสุดท้ายก็บอกว่า “ฝูงสัตว์ทั้งหลายอันเกิดในไตรภพนี้ แม้นว่ามีศกดิ์ดีสมบัติก็ดี คือตั้งว่าพระญามหาจักรพรรดิราชนั้นก็ตั้งพระอินทร์เจ้าไตรตรึงษ์พิภพก็ดี ตั้งพระพรหมก็ดี ทั้งนี้บ่อนอยู่นั้นคงในยศศักดิ์สมบัติได้โดยสักคาบ เทียรย่อมรู้ฉิบหายรู้ตายจากรู้พลัดพรากจากสมบัตินั้นแล อันว่าพระอินทร์ก็ดี พระพรหมก็ดี ครั้นว่าถึงเมื่อสิ้นแก่อายุแล้ว ก็เทียรย่อมท่องเที่ยวเวียนไปมาในไตรภพนี้รู้แล้วเลยสักคาบ บางคาบเล่าไปเกิดในจตุรกายแล้วได้ทันทุกขเวทนาหนักหนาทุกมี”

คติที่สรุปเกี่ยวกับเรื่องความยิ่งใหญ่ของทิพยสมบัติต่าง ๆ เป็นอย่างนี้ทุกตอน อาตมภาพจะอ่านข้อความที่แสดงให้เห็นจุดเน้นนี้อย่างชัดเจน ในตอนสรุปอวินิโภครูป หน้า ๑๒๖ ก็จะมีพูดอีกในย่อหน้าที่ ๒ บอกว่า “อย่าว่าแต่สัตว์อันมีใจแลบมิรู้หายเลย จะเริ่มตั้งว่าแผ่นดินแลภูเขาแลน้ำแลถ้าเถื่อนทั้งหลายอันมี

แต่อวีนีโกครูป แลหาจิตบมิได้ตั้งนั้นก็ดีสิ ยังว่ารู้ฉิบหายแลบมิ
เที่ยงบมิแท้สักอันเลย”

หน้า ๑๓๙ ก็จะต้องยิ่งขึ้นอีก ในย่อหน้าที่ ๓ บอกว่า “อัน
ว่าแผ่นดินก็ดี แม่น้ำก็ดี ฝูงไม้ไผ่อันมีพรรณใหญ่แลสูงงามตั้ง
กล่าวมานี้แล อันว่าหาจิต แลหาชีวิตบมิได้ตั้งนี้ก็ดี เท่าที่ว่ามีแต่
อวีนีโกครูป ๘ อัน ปฐวี อาปะ เตชะ วายะ วัฒนณะ คันธะ รสะ
โอชา ก็ยังว่าถึงที่อันรู้ฉิบหาย บ่ก่อนตั้งอยู่หมั่นคงตรงเที่ยงได้โดย
อย่าว่าแก่ฝูงสัตว์อันมีจิตแล้วว่าจะตั้งอยู่หมั่นคงตรงเที่ยงได้โดยแล
ดูการสัปปุรุษทั้งหลาย เรื่องพิจารณาเห็นซึ่งอนิจจังสังขารสุขภาพนี้
แลระลึกตรึงเอาใจใส่เร่งกระทำบุญให้ท่านรักษาศีลเมตตาภาวนา
เอาอาตมไปสู่อมตยมหานครนิพพานนั้น อันปราศจากทุกข์
ปราศจากโรคภัย บมิไข้ บมิเจ็บ แลบมิรู้แก่ มิรู้
แก่ บมิรู้ตาย บมิรู้ฉิบหาย ความสบายรอดได้ จอดที่นิพพาน
อันสนุกนี้สุขสานต์ยืนยงหมั่นคงตรงเที่ยง แต่สถานนิพพานนี้
ดีหลีทุกเมื่อแล”

หน้า ๑๔๙ อาตมภาพอยากให้เห็นจุดเน้นนี้อีก จะพูดถึง
นิพพานโดยตรงทีเดียว นิพพานกถาบรรยายถึงความสุข ดังนี้
“อันว่านิพพานสมบัตินี้สนุกนี้สุขเขษมนักหนาหาที่จะปานบมิได้
เลย สมบัติอินทร์พรหมทั้งหลายก็ดี ถ้าจะเอามาเปรียบด้วย
สมบัตินิพพานนั้นประดุจเอาหนึ่งห้อยเปรียบพระจันทร์ ถ้ามีตั้งนั้น
ดุจน้ำอันติดอยู่บนปลายผม แลมาเปรียบด้วยน้ำมหาสมุทร

อันลึกได้ ๘๔,๐๐๐ โยชน์ มีบมิตั้งนั้นดุจเอาดินธุลีนั้นมาเปรียบ
ด้วยเขาพระสุเมรุ จักรัตนวรรอันประเสริฐแห่งนิพพานนั้นบมิถ้วน
ได้เลย สมบัติในนิพพานนั้นสุขพ้นประมาณ แลว่าหาอันจะเปรียบ
บมิได้ บมิรู้เป็นอาพาธพยาธิสิ่งใด บมิรู้แก่ บมิรู้แก่ บมิรู้ตาย
บมิรู้ฉิบหาย บมิรู้พลัดพรากจากกันสักอัน สมบัติยิ่งมนุษย์โลก
แลเทวโลกพรหมโลก”

แนวการบรรยายอย่างนี้ เทียบได้กับหลักอนุพุทพิทกถาของ
พระพุทธเจ้า คือหลักการสอนอย่างหนึ่งที่พระองค์ตรัสสอนไป
ตามลำดับความลุ่มลึก ซึ่งมี ๕ ขั้นตอน เริ่มด้วย ทาน ชักชวน
ให้ให้ทาน แลว่ากล่าวถึงศีล ให้ประพฤติดี บำเพ็ญศีล ถึงสักคะ
ก็จะได้ผลที่นำปรารถนา ได้เกิดในสวรรค์ มีความสุขอะไรต่าง ๆ
ที่เป็นผลดี ข้อสี่ กามาทีนวะ เมื่อได้ผลจากสวรรค์มีความสุขจาก
กามแล้ว ต่อจากนั้นก็บรรยายโทษของกามบ้างว่า กามนั้นมีโทษ
อย่างไร ว่าไม่เที่ยงแท้ ไม่คงอยู่ยั่งยืนอะไรทำนองนี้ เสร็จแล้ว
ก็จะไปถึงข้อสุดท้าย เนกขัมมานิสังสะ กล่าวถึงอานิสงส์ของ
การปลีกหลีกออกจากอามิสที่ไม่เที่ยงแท้ถาวร ที่เป็นอนิจจัง
ทุกขัง อนัตตานั้น เสร็จแล้วก็ตรัสอธิบาย ๔ แนวของไตรภูมิ
พระร่วงนี้ มองในแง่หนึ่งก็จะเป็นอย่างนั้น คือเป็นแนวของ
อนุพุทพิทกถา ซึ่งเป็นวิธีสอนของพระพุทธศาสนาอย่างหนึ่ง
ฉะนั้นอาตมภาพมองตามนี้แล้ว เห็นว่าท่านผู้ประพันธ์มีเป้าหมาย
ในใจที่ชัดเจนตามคติของพระพุทธศาสนา และอิทธิพลในเรื่องนี้

ก็มีมาในสังคมไทย อย่างคนในสมัยโบราณเขาถวายทาน เขาไม่ได้หวังแค่สวรรค์เท่านั้น คำถวายทานเก่า ๆ เขาจะลงท้ายว่า นิพพาน/จุโย โหตุ ขอให้เป็นปัจจัยแก่พระนิพพาน ทีนี้เราลืมกันไป กลายเป็นว่าคนสมัยนี้กลับแคบลงกว่าสมัยก่อน เดียวนี้เราจะพูดกันแค่สวรรค์ แต่คนสมัยก่อนพูดไปถึงนิพพานด้วย และอันนี้ขอตั้งไว้เป็นข้อสังเกต

อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตเชิงลบอย่างหนึ่งว่า ไตรภูมิพระร่วงพรรณนาสุขแห่งนิพพานคล้ายกับว่าจะต่างกับโลกียสุขโดยขีดระดับ มิใช่ต่างโดยประเภท ซึ่งตามหลักแท้ควรพรรณนาแสดงความแตกต่างโดยประเภท

ข้อพิจารณาอีกอย่างหนึ่ง คือ เมื่อลองเทียบไตรภูมิพระร่วงกับไตรภูมิโลกวินิจฉัยจะเห็นว่า แนวการประพันธ์ไม่เหมือนกัน สำหรับเรื่องปลีกย่อยก็กลับกันอยู่แล้ว เช่น ไตรภูมิโลกวินิจฉัยท่านเริ่มด้วยโลกแห่งวัตถุ หรือจำพวกธรรมชาติแวดล้อมก่อน คือบรรยายเรื่องจักรวาล การเกิด การดับสลาย วิวัฒนาการของโลก แล้วจึงไปพูดถึงเรื่องภูมิต่าง ๆ ที่เป็นเรื่องสัตว์โลกที่มีชีวิตจิตใจทีละชั้น เริ่มตั้งแต่นรกขึ้นมา ตั้งแต่นั้นก็คล้าย ๆ กับไตรภูมิพระร่วง ในที่สุดก็ลงท้ายด้วยวิสุทธิกถา วิสุทธิกถาก็ตรงกับนิพพานกถานั้นเอง แต่มีข้อสังเกตสำคัญคือ ในไตรภูมิโลกวินิจฉัยไม่มีการเน้นเรื่องนี้ รู้สึกเหมือนกับว่าหนังสือไตรภูมิโลกวินิจฉัยท่านไม่ได้ทำด้วยความคิดริเริ่มของท่านเอง ไม่มีแนวในใจของท่าน

ซึ่งก็เป็นความจริงว่าท่านได้รับพระบรมราชโองการให้ไปรวบรวม ดังนั้นเมื่อนิพนธ์คัมภีร์ไตรภูมิขึ้นมา ท่านก็ทำแบบนักวิชาการแท้ ๆ คือไปรวบรวมตามหลักวิชาว่าเรื่องจักรวาลเป็นอย่างไร มีคัมภีร์อะไรอธิบายไว้ก็รวบรวมเอามาตามนั้น เรื่องนรก เรื่องสวรรค์ เรื่องพรหมโลก หลักการปฏิบัติไปนิพพานเป็นอย่างไร ก็รวบรวมมาตามที่คัมภีร์บอกไว้ และว่าไปตามนั้นเป็นแบบวิชาการล้วน ๆ แต่ในไตรภูมิพระร่วงท่านเขียนอย่างมีแนวในใจของท่าน มีความคิดริเริ่ม มีเป้าหมายชัดเจน ฉะนั้นจะมีการสรุปอย่างทีละทีละตอน ย้ำเน้นจุดที่เป็นเป้าหมายว่า สิ่งที่เกิดขึ้นมา มันไม่เที่ยงแท้ แม้จะได้ทรัพย์สมบัติถึงปานนี้ก็อยู่ไม่ได้ถาวร จึงไม่ควรติดเพลินอยู่เพียงนั้น ควรมุ่งหมายโลกุตระสุขที่พ้นเลยภพภูมิออกไป คิดอย่างนี้ไม่มีในไตรภูมิโลกวินิจฉัย นี่เป็นข้อสังเกตที่น่าพิจารณาข้อหนึ่ง (เป็นไปได้อีกว่า เวลานั้นแนวความคิดเป้าหมายนี้ได้จางลงแล้ว)

ดังได้กล่าวข้างต้นแล้วว่า เรื่องไตรภูมินี้ อาตมายังไม่ได้เอาใจใส่ แม้จะเห็นว่าเป็นเรื่องสำคัญ แต่ก็ยังเห็นว่าไม่จำเป็นอย่างน้อยก็สำหรับงานที่ตัวเองกำลังทำอยู่ในช่วงเวลานี้ ดังนั้นจึงขอทำความเข้าใจอีกทีหนึ่งว่า ไตรภูมิโลกวินิจฉัยนั้น อาตมภาพยังไม่ได้ตรวจดูเนื้อหาโดยละเอียด แต่เท่าที่เปิดผ่าน ๆ ดูคร่าว ๆ เห็นว่าน่าจะเป็นเพียงผลงานของนักวิชาการ ที่ไปรวบรวมเอาคำบรรยายและคำพรรณนาต่าง ๆ ที่มีอยู่แล้วในคัมภีร์ทั้งหลาย

ซึ่งก็เป็นคัมภีร์ที่มีอยู่แล้วก่อนไตรภูมิพระร่วง คือมีอยู่ก่อนสมัย
พญาลิไท หรือว่าในยุคสมัยพญาลิไทก็มีอยู่แล้วนั่นแหละ คัดเอามา
เฉพาะตอนที่เกี่ยวกับไตรภูมิ เอามาจัดประมวลไว้ และเป็นกา
รปฏิบัติตามพระบรมราชโองการ ไม่มีแนวความคิดหรือเป้าหมาย
ของผู้เรียบเรียงเองโดยเฉพาะ นอกจากความคิดในการเลือกสรร
เนื้อหา และการจัดประมวลเรียงลำดับ ความคิดสำคัญก็คือ ประมวล
ให้ดีที่สุด ให้สมบูรณ์ที่สุดตามพระบรมราชโองการ ไม่แสดงความ
คิดเห็นของตนเอง หรือความเชื่อถือของคนในยุคของตนเองลงไว้
เป็นอันปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างดีที่สุด เสร็จแล้วก็จบเรื่องกัน
(เข้าใจว่าไม่มีข้อเขียนของท่านเองแม้แต่คำสรุปในที่ต่าง ๆ) เนื้อหา
ก็เหมือนกับไตรภูมิภคของพญาลิไทนั่นเอง แต่พิศดารกว่า เพราะ
นำเอารายละเอียดของเรื่องปลุกย่อย ๆ ลงไปมารวมไว้ด้วย แต่เพราะ
เนื้อหาเป็นเพียงเรื่องที่คัดลอกและแปลออกมาชื่อ ๆ จากคัมภีร์
เก่า ๆ โดยตรง และไม่มีเป้าหมายพิเศษของผู้เรียบเรียง จึงไม่เป็น
วรรณคดีที่สะท้อนภาพความคิดความเชื่อถือเฉพาะของยุคต้น
รัตนโกสินทร์ ชนิดจำเพาะโดยตรงอย่างที่เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง
มาตามกาลเวลาและปัจจัยแวดล้อมทางประวัติศาสตร์ (จะสะท้อน
ได้อย่างไร ในเมื่อเนื้อหาทั้งหมดนั้นแปลจากคัมภีร์ที่เก่ากว่าไตรภูมิ
พระร่วง) หรือถ้าจะถือว่าสะท้อน ก็เป็นการสะท้อนความคิดความ
เชื่อถือเกี่ยวกับไตรภูมิที่อยู่ในสภาพหยุดนิ่ง (และแบบสนิทแน่น
แน่น) มาเป็นเวลานาน โดยที่ตัวความคิดเองหยุดนิ่ง แต่มีการลงลึก
ในการหาข้อมูลรายละเอียดมากขึ้น พร้อมกับมีเจตนารมณ์ซึ่งท่วง

มากับความคิดแต่เดิมได้เลื่อนกลางลงไป ที่ว่ามานี้ อาจถือว่าเป็น
ข้อเสนอให้ไปค้นคว้ากันดู ท่านผู้ใดสนใจก็ลองไปศึกษา
รายละเอียดของไตรภูมิโลกวิจิตร ว่า เป็นเพียงการคัดเลือก
รวมแปลเอามาจากคัมภีร์เก่า ๆ เท่านั้น ไม่มีเนื้อหาของผู้แปลเลย
แม้แต่การตีความ ใช้หรือไม่ ส่วนอาตมภาพนี้ ถ้ามีเวลาเหลือเพื่อ
หรือมีเรื่องเกี่ยวข้องต้องทำ ก็อาจจะไปศึกษาดูอีกทีให้ละเอียด
สักหน่อย

ทีนี้ในแง่เนื้อหาทั่ว ๆ ไป อาตมภาพรู้สึกที่ท่านผู้ประพันธ์
ไตรภูมิพระร่วงมีความซื่อสัตย์ต่อคัมภีร์มากทีเดียว ท่านไปรวบรวม
เนื้อหาจากคัมภีร์มา คัมภีร์ว่าอย่างไร ท่านก็ว่าไปตามนั้น เรียกว่า
ไม่ได้บิดและก็ได้บิด คือไม่ได้บิดเบือนด้วยแล้วก็ไม่ได้บังคับคำสอน
เดิมในคัมภีร์นั้น ๆ แสดงหลักพุทธศาสนาอย่างไรท่านก็ว่าไปโดยชื่อ
โดยมากเป็นอย่างนั้น (เพียงแต่ว่าคัมภีร์ที่ท่านใช้รวบรวมซึ่งอ้างไว้
เกินกว่า ๓๐ คัมภีร์นั้น เป็นชั้นอรรถกถาฎีกาแทบทั้งหมด ซึ่งอันนี้
ก็เป็นข้อสังเกตสำคัญอย่างหนึ่ง) แต่ก็มีส่วนที่ว่าท่านเดิมขึ้นมา
คล้าย ๆ ว่าจะให้ได้ผลในทางศีลธรรมตรงตามยุคสมัย เช่นตอนที่
พูดถึงเหตุที่จะไปเกิดเป็นเปรต ได้ทำบาปอะไร ก็อาจจะเอาสภาพ
ชีวิตและลักษณะการทำชั่วของคนสมัยของท่านไปพูด ให้เห็น
ว่าคนที่ทำชั่วยังนั้น ๆ จะประสบผลร้ายไปเกิดเป็นเปรต ไปเกิด
ในนรกอย่างไร โดยจับเอาสภาพปัจจุบันของเวลานั้นไปใส่ด้วย
ซึ่งพระธรรมกถึกทั้งหลายก็ทำกันอย่างนั้นในเวลาเทศน์ เพื่อจะให้
เห็นภาพชัดเจนขึ้น เห็นจริงเห็นจังขึ้น

ตอนที่แสดงถึงความซื่อสัตย์ของท่าน ก็อย่างเรื่องโชติก-
เศรษฐี ๆ เป็นเศรษฐีไม่ใช่พระมหากษัตริย์ แต่ก็มีบุญมาก จน
กระทั่งพระเจ้าแผ่นดินของเมืองนั่นเอง คือพระเจ้าพิมพิสารต้อง
แพ้ หมายความว่ามัทรีพัสสมบัตินั้นมีบุญไม่เท่า เรื่องนี้ท่านบรรยาย
จนกระทั่งว่าพระเจ้าพิมพิสารกลายเป็นตัวตลก พระเจ้าอชาตศัตรู
ซึ่งเป็นโอรสของพระเจ้าพิมพิสารก็มีความอิจฉาริษยาในบุญ
ในมัทรีพัสสมบัตินั้นของโชติกเศรษฐี ถึงกับคิดจะไปปล้น ไปแย่งชิง
และก็ไม่สำเร็จ กลายเป็นตัวตลกไปอีก นี่ก็เป็นแง่มองอันหนึ่ง
ว่าท่านมีความซื่อสัตย์ในการแสดงคำสอน แม้ว่าท่านเป็นอุปราชา
จะเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ท่านก็ไม่ได้นึกว่าการเขียนอย่างนี้เป็น
การทำเหมือนกับว่าลบหลู่เกียรติของราชาลงไป อาตมภาพอยาก
ให้ดูหน้า ๘๔ หรือ ๘๘ ที่บรรยายเรื่องโชติกเศรษฐี ซึ่งแสดง
ให้เห็นว่าบุญของโชติกเศรษฐี มากมายเหลือล้นกว่าพระเจ้า
พิมพิสารที่เป็นพระเจ้าแผ่นดินครองแคว้นมคธเจ้าเมืองราชคฤห์
นั้น

“เมื่อนั้นพระญาพิมพิสารราชผู้ไฉวยราชสมบัติในเมือง
ราชคฤห์นครนั้น แลมีพระทัยใคร่เห็นสมบัติแห่งโชติกเศรษฐีนั้น
พระองค์จึงเสด็จมาด้วยบริวารทั้งหลายถึงปากประตูกำแพงแก้ว
ชั้นนอกนั้นก่อน แลข้าหญิงเศรษฐีนั้นแต่งกวาดแล้วหยากเยื่อเสีย
นั้น แลมีรูปโฉมเป็นอันงามนัก แลทาสผู้นั้นก็ยื่นมือไป เพื่อว่า
จะให้พระญานั้นห่วงขึ้นที่ปากประตูนั้น แลพระญานั้นมิตัน

ห่วงมิตันขึ้นเลย เพราะว่าพระญานั้นเห็นทาสผู้นั้นงาม แล
พระองค์ใฝ่ใจว่าเมียของโชติกเศรษฐี และพระญานั้นจะมีได้
ต้องถ้อมมือแห่งทาสผู้นั้น เพราะพระองค์เห็นงามแลขามใจ แล
อาย บ่มีมุขมือถ้อมแขนทาสนั้น แต่หมู่ผู้หญิงทั้งหลายอันอยู่กวาด
แล้ว แลเอาหยากเยื่อเสียที่ปากประตูชั้นนอกนั้น พระญาเห็น
เขาน้ำงามทุกคน พระญาถ้อมใฝ่ใจว่าเมียโชติกเศรษฐีสั้นทั้งนั้น
พระญาบ่มีอาจจับมือถ้อมแขนเขาน้ำแต่สักคนเลย เมื่อนั้นโชติก-
เศรษฐีนั้นก็มาต้อนรับพระญาพิมพิสารราชขบพิตรนั้นถึงปาก
ประตูชั้นนอกปราสาท แลเชิญพระญาไปก่อนเศรษฐีจึงค่อยเดิน
ตามหลังมา ครั้นว่าพระญาแลยกเท้าย่างเข้าไปในปราสาทนั้น
เห็นแก้วมณีรัตนอันเป็นพื้นปราสาทนั้นแสงใสรุ่งเรืองตระหลอด
ลงไปเบื้องต่ำนั้น ชุ่มดุจอันลึกได้ ๗ ชั่วบุรุษ พระญา ๘ จึงคำนึง
ในพระทัยว่าเศรษฐีนี้ขุดหลุมไว้ แลหวังจะให้กู้นี้ตกลงบ่มีอย่าแล
พระญาจึงหยุดอยู่ถ้าเศรษฐี เศรษฐีแลเห็นพระญาหยุดอยู่ตั้งนั้น
เศรษฐีจึงทูลแต่พระญาว่า ข้าแต่พระองค์เจ้าข้า อันนี้มิใช่หลุม
คือว่าแก้วมณีรัตนะได้ เศรษฐีจึงไปก่อนพระญา แลว่าดังนี้”

นี่ก็กลายเป็นว่าพระเจ้าพิมพิสารกลายเป็นตัวตลกไปแล้ว
ส่วนพระเจ้าอชาตศัตรูก็จะมาคิดชิงเอาสมบัติ โปรดดูหน้า ๘๘
“พระญาอชาตศัตรูจึงเอาริพลไปสะพัดบ้านโชติกมหาเศรษฐี
วันนั้นพอเป็นวันปณณรสี มหาเศรษฐีกินเข้าแล้วแลไปจำศีล ๘
อันอยู่ แลฟังธรรมเทศนาแต่สำนักนี้พระพุทธิเจ้าในพระเวฬุวัน

พระญาณชาตศัตรูมูรี (ว่า) เศรษฐีไปฟังธรรม พระญาใส่ใจว่า เศรษฐีไปอยู่ในปราสาท” เมื่อไปถึงก็ “เมื่อนั้นจึงยกขี้ผึ้งหนึ่งช้อน ยมโกลียักษ์แล อยู่เฝ้าประตูกำแพงแก้วขึ้นนอกด้วยบริวารพันหนึ่ง ยักษ์นั้นแล เห็นพระญาณชาตศัตรูไปตั้งนั้น ยักษ์ผู้นั้น จึงร้องถามว่า เหวย พระญาณชาตศัตรูท่านจะมาเยาะใด ยมโกลียักษ์แลบริวารทั้งพันนั้น เขาก็ถือกระบองเหล็กแล้วเขาสำแดงดังจะตี แล้วเขาก็ร้องตระหวาด เขาก็ใส่พระญาณชาตศัตรูแล บริวารทั้งหลายกระจัดกระจายเล่นหนีพลัดพรายกันไปสิ้น พระญาณชาตศัตรูตระหนกตกใจนักหนา จึงเล่นหนีเข้าไปสู่อาราม พระพุทธิเจ้าด้วยด่วนนักหนา”

นี่ก็พระเจ้าแผ่นดินแพ้นุญขอเศรษฐี เป็นการแสดงความซื่อสัตย์ของท่านอย่างหนึ่ง คือว่าที่จริงนั้น พระองค์จะเป็นพระเจ้าแผ่นดินก็น่าที่จะพยายามยกย่องเกียรติของพระเจ้าแผ่นดินให้มากที่สุด นี่กลับไปเอาเรื่องในคัมภีร์ที่เป็นการมาข่มบุญบารมีของพระเจ้าแผ่นดินลงไป

แม้แต่ในเรื่องของพระเจ้าอโศกที่ยกขึ้นมาเป็นเรื่องใหญ่ เรื่องหนึ่ง ซึ่งบรรยายยาวถึง ๑๑ หน้า ส่วนมากก็เป็นการข่มบุญของพระนางอสนิมิตตา ไม่ใช่บรรยายเรื่องพระเจ้าอโศกโดยตรง คือไปข่มบุญของพระนางอสนิมิตตายาวถึงประมาณ ๘ หน้า ให้เห็นว่าพระนางอสนิมิตตามีบุญของท่านเอง ท่านได้บุญของท่านมา มิใช่มาอาศัยบุญของพระเจ้าอโศก และยังมิ

คำสอนของพระนางอสนิมิตตาตอนท้ายอีกด้วย นี่แสดงถึงความซื่อสัตย์อันหนึ่งในการแสดงคำสอน ที่กล่าวมานี้เป็นข้อสังเกตบางประการ

ศีลธรรมในไตรภูมิพระร่วง

ที่นี่ ในด้านหลักธรรมที่เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ ท่านได้กล่าวถึงทศพิธราชธรรม ซึ่งเป็นหลักธรรมที่รู้จักกันดีในประเทศไทย คือเราคำนึงกับคติธรรมสำหรับพระมหากษัตริย์ผู้ปกครองแผ่นดิน ว่าจะต้องตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม แต่ที่ตั้งเป็นข้อสังเกตก็คือว่า เมื่อกล่าวถึงพระเจ้าจักรพรรดินั้น ท่านพูดถึงพระเจ้าจักรพรรดิว่าทรงทศพิธราชธรรม (โปรดดูหน้า ๗๐ ย่อหน้าสุดท้าย) “พระญาจักรพรรดิราชนั้น ๘ เป็นเจ้าเป็นนายแก่คนทั้งหลาย อันมีในแผ่นดินใหญ่ ๔ แผ่นดิน และแผ่นดินน้อยทั้งหลาย ๒ พันอันมีในขอบจักรวาฬนี้แล แลท่านนั้นย่อมอยู่ในทศพิธราชธรรมทุกเมื่อแล”

ที่อาตมาตั้งเป็นข้อสังเกตก็เพราะว่า หลักทศพิธราชธรรมนั้น ที่จริงในคัมภีร์แต่เดิมท่านไม่ได้พูดถึงว่าเป็นธรรมะของพระเจ้าจักรพรรดิ พระเจ้าจักรพรรดิท่านมีจักรวรรดิวัตร กล่าวคือในจักรวรรดิสูตร ที่ว่าด้วยเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิโดยตรง เมื่อพูดถึงพระเจ้าจักรพรรดิแล้วก็พูดถึงจักรวรรดิวัตร (วัตรหรือหลักความประพฤติหรือหน้าที่ของพระเจ้าจักรพรรดิ) ที่อรรถกถามาแยกย่อยออก

เป็น ๑๒ ประการ ดังที่เราเรียกว่า จักรวรรดิวัตร ๑๒ แต่ในไตรภูมิ
นี้ไม่ได้พูดถึงจักรวรรดิวัตรเลย ทั้ง ๆ ที่พูดถึงพระเจ้าจักรพรรดิ
แต่ไปพูดถึงทศพิธราชธรรม ทศพิธราชธรรมมาในชาดกเล่มที่
๒๘ แต่ในไตรภูมิพระร่วงนี้อามาปนอยู่ในเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิ
ก็เป็นข้อสังเกตว่าคติเรื่องทศพิธราชธรรมคงจะเป็นที่รู้แพร่หลาย
กันในสมัยนั้นมาก เวลาเขียนบรรยายเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิ
พระองค์ท่านทรงข้ามตอนว่าด้วยเรื่องจักรวรรดิวัตรไปอย่างไร
ก็ไม่ทราบ จักรวรรดิวัตรก็เลยไม่ปรากฏ แม้แต่เมื่อพระเจ้าจักรพรรดิ
สั่งสอนพวกเจ้าต่าง ๆ ในดินแดนที่พระองค์ไปพิชิตได้ ก็ทรง
สอนให้พวกกษัตริย์เหล่านั้นตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม นี่ก็เป็น
ข้อสังเกต (ขอให้ดูในหน้า ๖๐) ตอนที่พระเจ้าจักรพรรดิไปปราบ
ทั่วทั้ง ๔ ทวีป พระองค์ไม่ได้ใช้อาวุธ ไม่ได้ใช้กำลังในการปราบ
พวกกษัตริย์ใน ๔ ทวีปเหล่านั้นก็มาเคารพนบนอบเป็นอันดี แล้วก็
มีความตอนท้ายว่า “เมื่อครั้งนั้นพระมหาจักรพรรดิราชาเทศนา
ธรรมอันชื่อว่าชัชวาทสาสน์ สั่งสอนท้าวพระญาทั้งหลายอันมีฝ่าย
ตะวันออก ในแผ่นดินอันชื่อบุพพิทะนั้นแล้วจึง ๕ จึงเลี้ยงลา”
และในหน้า ๕๖ “อันหนึ่งเล่า ท่านบ่มีถอดถ้อยร้อยความการ
งานท้าวพระญาทั้งหลาย ให้เขาพลัดที่นาคลาที่อยู่ ให้ชาน้อยเนื้อ
น้อยใจ ดังนั้นก็หามิได้เลย พระองค์เจ้าใส่เทียรย่อมอนุเคราะห์
เขาขึ้นเนื้อขึ้นใจเขา ให้เขาได้สุขเกษมเปรมบริดียืนตมิให้เป็น
อันตรายแก่เขาเลย สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชานั้น ๖ ฐบุญฐธรรม
๖ ฐสั่งสอนคนทั้งหลายให้รู้ในธรรมเพียงตั้งพระพุทธรูปเจ้าเกิดมา

แลสั่งสอนโลกทั้งหลายให้อยู่ในธรรมได้ ครั้งนั้นพระญามหา
จักรพรรดิราชนั้น ๗ ก็สั่งสอนท้าวพระญาทั้งหลายให้อยู่ในธรรม
๗ จึงกล่าวตั้งนี้ว่า ท้าวพระญาทั้งหลายจงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม
ทั้งหลาย ๑๐ ประการอย่าให้ขาด จงรักลูกเจ้าน้ำขุนหมื่นทนาย
ไพร่ฟ้าข้าไททั้งหลาย อย่าได้เลือกที่รัก อย่าได้มักที่ชัง และรัก
เขาจงเสมอกันแล”

อันนี้เป็นคติเกี่ยวกับทศพิธราชธรรม เป็นหลักของการปกครอง
ธรรมสำหรับนักปกครองยังมีกล่าวไว้ในไตรภูมิพระร่วงอีกมาก
กว่านี้ เช่นว่าด้วยความยุติธรรมและการเกื้อกูลประชาราษฎร์
เป็นต้น ซึ่งแสดงไว้มากในตอนว่าด้วยเทศนาธรรมของพระเจ้า
จักรพรรดิราช ที่สั่งสอนท้าวพระญาทั้งหลาย ซึ่งเรียกว่าชัชวาท-
สาสน์นั้น ขอยกมาดูกันเป็นตัวอย่าง ดังนี้

“คนทั้งหลายนี้ยากที่จะเกิดมาเป็นคน ครั้นว่าเกิดมาได้เป็น
ท้าวเป็นพระญาดั่งชาวเจ้าทั้งหลายนี้ ย่อมมีบุญสมภารมากแล้ว
จึงชาวเจ้าทั้งหลายรู้บุญรู้ธรรม รู้กลุรู้อายแก่บาปนั้น จงนักเกิด
จะบังคับถ้อยความสิ่งอันใดก็ดี ด้วยใจอันชื่ออันชอบด้วยทาง
ธรรม อย่าได้พันวันพันคืน...”

“...สรรพสัตว์ทั้งหลายอันมีชีวิตจิตวิญญาณ รู้ไหวรู้ตั้ง
ประคาวว่ามดตัวหนึ่งก็ดี ปลวกตัวหนึ่งก็ดี มิควรฆ่าให้ตายเลย
มาตราว่าคนผู้ใดกระทำร้ายด้วยประการใด ๆ ก็ดี บ่มีควรฆ่าให้
ตาย ควรสั่งสอนโดยธรรมแล เพราะว่าปลงชีวิตสัตว์อันรู้ตั้ง

นั่นเป็นบาปร้ายนักหนา” (ข้อความนี้แสดงว่า พระเจ้าลิไทไม่ทรงสนับสนุนการลงโทษประหารชีวิต)

“อันหนึ่งคือว่าทรัพย์สินเงินทอง อันเจ้าของเขามีได้ให้แก่ตน ชาวเจ้าอย่าควรเอา อันหนึ่ง ตนมิได้เอา แลใช้ให้ผู้อื่นเอากิติ มิควรใช้ให้ผู้อื่นเอาเลย...”

“อันหนึ่ง อันว่าเหล่านั้นแล สู้ชาวเจ้าทั้งหลายอย่าพึงคบหากันกินเลย ถ้าแลว่าผู้ใดคบหากันกินเหล่านี้ได้ บาบนั้นจะให้ตกนรก...เมื่อพ้นจากนรกขึ้นมาได้ เป็นผีเสื้อ ๕๐๐ ชาติ แลเป็นสุนัขบ้า ๕๐๐ ชาติ แม้เกิดเป็นคนได้ ก็เป็นบ้า...” (ที่สอนให้กลัวนรกนั้นมีชื่อว่าเฉพาะแก่ไพร่ฟ้าข้าไทเท่านั้น แต่มุ่งสอนผู้ปกครองเป็นสำคัญทีเดียว)

“...ประการหนึ่ง ด้วยไพร่ฟ้าข้าไทราษฎรทั้งหลายทำไรไถนากินในแผ่นดินเรา นี้เมื่อใดเขานั้นเป็นรวงได้ ให้ผู้ตีเข็ญใจชื่อนั้น ไปดูบันคำโดยอุดมเทียบนั้นแล กระทำเข้าเปลือกนั้นเป็น ๑๐ ส่วน แลเอาเป็นหลวงนั้นแต่ส่วนหนึ่ง แล ๙ ส่วนนั้น ให้แก่เขาแล มิเลเห็นว่าเขามิได้เข้านั้นได้ มิควรเอาแก่เขาเลย”

“อันหนึ่ง ควรให้เข้าสักส่วนแก่ไพร่แลทาสทนายทั้งหลาย เดือนแลหกคาบจึงพอเขากิน อย่าให้เขาอดเขาอยาก มิว่าจะใช้เขากระทำการอันใด ๆ ได้ ให้ใช้เขาแต่พอบังควร แลอย่าใช้ชานักหนาให้ล้าเหลือใจ มิผู้ใดเฝ้าแก่ได้ ผู้นั้นบ่มีควรใช้เขาเลย ปล่อยเขาไปตามใจเขาแล”

“อันหนึ่ง ด้วยเอาสินส่วยแก่ราษฎรทั้งหลายได้ ให้เอาโดยโบราณทำวพระญาทั้งหลายแต่ก่อน อันนั้นแลผู้ใดผู้แก่ทั้งหลายสรรเสริญว่าชอบธรรมนั้น บ่มีควรเอายิ่งเอาเหลือไปเลย มิว่าเราเอาของเขาให้ยิ่งให้เหลือไปได้ แลทำวพระญาผู้ใดแลจะมาเสวยราชย์ภายหน้าเรานั้น จักได้เอาเป็นอย่างแลธรรมนิยมสืบ ๆ กันไป แลจะได้بابแก่เรานี้หนักหนา เพราะว่าเราทำความอันมิชอบธรรมผู้นี้ไว้กับแผ่นดินแล”

“อันหนึ่ง ไพร่ฟ้าข้าไททั้งหลายอันอยู่แคว้นแคว้นแดนดินเมืองเรา มิแลว่าเขาจะไปค้าขายกันกิติ แลว่าเขาหาทุนบ่มีได้ แลเขามาหา ขอเราผู้เป็นเจ้านายแลขอกู้เงินทองไปเป็นทุนค้าขายกินดั่งนั้น เราผู้เป็นทำวพระญานี้ควรปลงเงินทองในท้องพระคลังนั้น ให้แก่เขา แลว่าเขาเอาไปมากน้อยเท่าใดกิติ ให้ตราเป็นบาปชี้ไว้แต่ต้น ๆ ปีได้ เราผู้เป็นไทบ่มีควรเอาเป็นดอกเป็นปลายแก่เขาเลย ควรให้เรียกเอาแต่เท่าทุนเท่านั้นแลคืน แลภาษีแลดอกนั้นอย่าได้เอาของเขาเลย”

“...แม้จะบังคับถ้อยความแก่ไพร่ฟ้าข้าไททั้งหลายได้ อย่าว่าไพ่น ๆ พี้ ๆ ต่ำตักัน บังคับถ้อยความให้ถูกถ้วนโดยธรรมพิจารณารูปความนั้นแต่ต้นจนปลายให้ตลอดรอดแล้ว จึงบังคับด้วยใจอันซื่ออันตรงนั้นแล”

“อันหนึ่ง ให้เลี้ยงดูรักษาสมณพราหมณ์แลนักปราชญ์ราชบัณฑิตผู้รู้ธรรม สมณพราหมณ์แลนักปราชญ์ราชบัณฑิตผู้รู้

ธรรมมานั้นให้นั่งอยู่ที่สูงแล้ว แล้วจึงถามถึงธรรมอันประเสริฐ
นั้นแล”

“...ท้าวพระญากระทำผิดบมิชอบธรรมนั้น แลเทพยดาทั้ง
หลาย เขาเกลียดเขาซึ่งพระญาอาธรรมนั้นนัก เขาบมิใคร่เลดู
หน้าคนนั้น แม้นว่าเขาเลดูก็ดี บ่พ่อนเลดูซึ่งหน้า ย่อมเลดูแต่
หางตาเข้าได้...”

ศีลธรรมหรือหลักความประพฤติสำหรับราชาหรือนักรบหรือ
ข้าไท ท่านไม่ได้สอนไว้เฉพาะเป็นส่วนหนึ่งต่างหาก แต่สอน
รวมอยู่ในเรื่องเกี่ยวกับกรรมที่คนทุกคน ไม่ว่าชั้นใด เมื่อทำแล้ว
ก็ต้องได้รับผลเสมอเหมือนกัน คำสอนอย่างนี้กระจายอยู่ใน
ที่ต่าง ๆ ในรูปของกรรมที่จะทำให้เกิดในภพนั้น ๆ เช่นในตอน
ว่าด้วยนรกใหญ่ กล่าวถึงกรรมชั่วที่เป็นเหตุให้เกิดในภพนั้นว่า
(หน้า ๑๒)

“คนผู้ใดเกิดมาแลบรูจักบาปจักบุญ แลบรูจักคุณพระพุทธ
พระธรรม พระสงฆ์ แลบมิได้ให้ท่าน ตระหนี่ทรัพย์ แลเมื่อท่าน
จะอวยทานได้มักห้ามปรามท่าน อันหนึ่ง มันบมิรูจักที่รักน้อง
บมิรูเอ็นดูกรุณา เทียบยอมเข้าสิงสัตว์อันรูตึง แลลักเอาสินท่าน
อันท่านเจ้าสินบมิให้แก่ตน มักทำชู้ด้วยเมียท่าน แลลอกลัก
รักเมียท่านผู้อื่น แลเจรจาหละหละลุ่มลุ่ม มักกล่าวความ
ร้ายส่อเสียดเบียดเบียนท่าน กล่าวความตระประมาทท่าน แล
กล่าวความหยาบซ้ากล้าแข็ง ให้ท่านบาดเนื้อผิใจ ให้ท่านได้

ความเจ็บอาย แลกล่าวความมุสาวาทหละหละลุ่มลุ่มอันบมิ
เป็นประโยชน์เป็นติรัจฉานกถา แลมักกินเหล้าเมามาวย แลบมิ
ยำผู้เฒ่าผู้แก่สมณพราหมณาจารย์ อันว่าคนผู้กระทำร้ายฉันนี้ได้
ครั้งว่าตายไป ก็ได้ไปเกิดในนรกอันใหญ่ ๘ อันนั้นแล อันว่า
ความอันเขาเจ็บปวด ทนทุกข์เวทนาแห่งเขานั้น จักกล่าวบมิได้
เลย”

ในตอนว่าด้วยนรกป่าว กล่าวความแห่งหนึ่งว่า (หน้า ๑๒)
“คนผู้อยู่ในแผ่นดินนี้แล มั่งคั่งเป็นดี มีเข้าของมาก ไพร
ฟ้าข้าไทมากหลาย มักกระทำร้ายแก่คนผู้อื่น ซึ่งเอาทรัพย์เข้า
ของของท่านผู้อื่น ด้วยตนมีกำลังกว่า ครั้นตายได้ไปเกิดในนรก
อันชื่อเวตรณีนัน”

ในตอนว่าด้วยเปรตภูมิ มีตัวอย่างผลกรรมว่า (หน้า ๓๑)
“เปรตเหล่านี้เมื่อก่อนโพ้นมันได้เป็นนายเมือง แลแต่ง
บังคับราษฎรทั้งหลายได้ แลมันยอมมีกินสินจ้างของเขา ที่ผู้
ชอบได้มันว่าผิด ที่ผู้ผิดได้มันว่าชอบ มันมิได้กระทำโดยแห่ง
ธรรมหาบมิได้แล”

กล่าวถึงเปรตอีกบางจำพวกว่า (หน้า ๓๓)
“เปรตฝูงนี้เมื่อก่อนโพ้น เขายอมข่มเหงคนเข็ญใจด้วยอัน
หาความกรุณาปราณีบมิได้ แลเห็นของท่านจะใคร่ได้แก่ตน เห็น
สินท่านจะใคร่เกียดเอา ท่านหาความผิดบมิได้ได้ตนว่าท่านผิด”
“...เปรตฝูงนี้ได้ เมื่อก่อน เขาคลอกป่าเผาป่า แลสิงสัตว์อันใด
ที่หนีมันนั้น ไฟก็ไหม้ลามตาย” “...ยังมีฝูงเปรตจำพวกหนึ่ง

มีตานั้นใหญ่เท่าภูเขา และมีเส้นขนอันริยาวเสียบแหลมนักหนา...
เปรดผู้นี้ เมื่อก่อนเขาได้เป็นนายเมือง แลแต่งความเมืองมิชอบ
ทางธรรม ย่อมเห็นแก่สินจ้างสอดบ่มีเป็นกลาง การย้ผู้ชอบใส่
ว่าผิด การย้ผู้ผิดใส่ว่าชอบ ด้วยบาปกรรมแต่ความบ่มีชอบธรรม
ดั่งนั้นได้...”

ในฝ่ายดี ท่านกล่าวถึงบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประการ มีทาน ศีล
และ (หน้า ๙๐-๙๑) “ภาวนา เป็นต้นว่าสวดมนต์ แลสวดพระพุทธร-
คุณ แลระลึกถึงคุณพ่อคุณแม่เจ้าไท่ท่านผู้มีคุณแก่ตน แลภาวนา
อนิจจังสังขารแล” เป็นต้นว่า “บุญทั้งหลายนี้ไซ้แต่เมืองมนุษย์
ภูมิกระทำแลได้บุญในแผ่นดินนี้ ทั้งผู้เทพดาอันอยู่ในอภิ-
มาพจรภูมิก็ดี ก็ย่อมกระทำบุญผู้นี้แล จึงได้เป็นพระอินทร์
เทพดาในเมืองฟ้าได้...”

อีกแห่งหนึ่ง กล่าวถึงการทำบุญที่จะให้ไปเกิดในสวรรค์
ว่า (หน้า ๑๑๐) “ถ้าแลว่าผู้ใดทำบุญทำกรรมได้ ๑๑ จึงเขียนนาม
ผู้นั้นลงในแผ่นทองเนื้อสุกนั้นว่าดั่งนี้ ท่านผู้นี้ ชื่อนี้ อยู่บ้านนี้
เรือนนี้ ได้ทำบุญธรรมฉนั้นนี้ ๆ มีอาทิ คือ ไหว้วันบิการพสมมาบูชา
และปฏิบัติแก่พระศรีรัตนตรัย แลเลี้ยงดูพ่อแลแม่ ยำแยงผู้เฒ่า
ผู้แก่ รักพี่รักน้อง แลรักท่านผู้อื่น แลชี้ต้นอาจารย์แลครูบาชยาย
แลให้ผ้ากฐิน แลก่อพระเจดีย์ กระทำคุหา ปลูกกุฏิวิหาร แลปลูก
พระศรีมหาโพธิ์ แลสดบินี้ฟังพระธรรมเทศนา แลจำศีลเมตตา
ภาวนาสวดมนต์ไหว้พระ แลอำนวยการนยาเกรงสมณพราหมณ์
ผู้มีศีลแลบุชารธรรมทั้งปวงนี้...ผู้ใดแลจะปรารถนาไปเกิดในเมือง

สวรรค์ได้ อย่าได้ประมาทลิ้มตน ควรเร่งชวนชวยกระทำบุญกุศล
บุญธรรม ให้ท่านรักษาศีลเมตตาภาวนา อุปัฏฐากบิดามารดา
ผู้เฒ่าผู้แก่ผู้บิดาผู้บิดาอาจารย์ แลสมณพราหมณ์ผู้มีศีลได้ ก็จะได้
เกิดในสวรรค์แล”

เกี่ยวกับศีลธรรมหรือหลักความประพฤติที่แสดงตามแนว
ของกรรม และการได้รับผลดีผลชั่วในนรกสวรรค์ เป็นต้น ซึ่ง
บรรยายไว้ในไตรภูมิพระร่วงนี้ มีข้อสังเกตที่ขอตั้งไว้ให้ช่วยกัน
พิจารณาบางประการ คือ

๑. นอกจากผลร้ายของการทำผิดต่อพ่อแม่ สมณพราหม-
ณาจารย์และพระสงฆ์ผู้ทรงศีล ตลอดถึงผู้เฒ่าผู้แก่ ที่กล่าวถึง
บ่อยครั้งแล้ว ไตรภูมิพระร่วงเน้นย้ำถึงกรรมชั่วและผลร้ายแห่ง
กรรมชั่วของนักปกครอง หรือข้าราชการที่ข่มเหงเบียดเบียน
ประชาชน หรือปกครองโดยไม่ชอบธรรม (ไม่พบกล่าวถึงความผิด
ของผู้ได้ปกครองต่อผู้ปกครอง)

๒. แนวการบรรยายทำให้เห็นว่า ท่านยังมุ่งให้คนคำนึงถึง
กรรมดีกรรมชั่วที่ตนจะทำ ซึ่งจะทำให้ตนประสบผลดีผลร้ายใน
กาลต่อไปข้างหน้า มิใช่มุ่งชี้บุญกรรมบาปกรรมในอดีต (กรรม
เก่า) เพื่อให้คนยอมรับสภาพปัจจุบัน ไม่ว่าของตนหรือของผู้อื่น

๓. ในฝ่ายกรรมดี แม้จะกล่าวถึงบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ แต่
การบรรยายเกี่ยวกับกรรมดีดูเหมือนจะใช้ถ้อยคำอยู่ในวงจำกัด
มาก แสดงรายการของการกระทำที่จัดว่าเป็นบุญหรือความดี

เพียงเล็กน้อยตามหัวข้อหลัก หรือให้ความหมายในขอบเขตที่มองดูแคบ ไม่ได้แจ่มแจ้งรายละเอียดหรือข้อย่อย ซึ่งถ้าหากได้แสดงตัวอย่างกรณีดีให้กว้างออกไปพอเทียบคู่กับฝ่ายชั่ว (เช่นในฝ่ายชั่วเมื่อแสดงผลร้ายของการเบียดเบียนราษฎร และการตัดสินใจไม่ยุติธรรมแล้ว ในฝ่ายดีถ้าแสดงชัดถึงผลดีของการแก้กฎราษฎรและการตั้งอยู่ในยุติธรรมไว้ด้วย เป็นต้น) ก็อาจจะเป็นแนวทางหรือเป็นต้นเค้าที่ช่วยให้เกิดการคิดและการกระทำในทางสร้างสรรค์ความดีงามขยายกว้างยิ่งขึ้นได้ในยุคต่อ ๆ มา

ขอบเขตแห่งอิทธิพลของ ไตรภูมิ

อาตมภาพขอย้อนไปกล่าวอีกเรื่องหนึ่ง คือเรามักจะพูดกันว่า ไตรภูมิมีอิทธิพลต่อความเชื่อในทางพระศาสนา ต่อศีลธรรมในสังคมไทยมาก คล้ายจะให้เข้าใจทำนองว่า ไตรภูมิเป็นต้นอิทธิพลนั้น อาตมภาพก็เลยตั้งแง่ไว้สำหรับเมื่อจะได้ศึกษากันต่อไปว่า บางทีอาจจะไม่เป็นอย่างนั้นก็ได้อะมัง คือความเชื่อก็ตีการพูดจาสั่งสอนก็ดี ในเรื่องเกี่ยวกับบรรพชาศีลธรรมเกี่ยวกับไตรภูมินั้น อาจจะเป็นเรื่องที่พูดกันมานานแล้วในสมัยนั้น คือในสมัยนั้นเขารู้กัน เขาชอบ เขานิยมกล่าวกันในเรื่องนี้อยู่แล้ว พระยาสิทธิเพียงแต่ทรงเสริมให้แน่นเข้า โดยมารวบรวมเรียบเรียงเป็นทางวิชาการ มาเขียนหรือ เราอาจจะเรียกว่าทำเป็นวิทยานิพนธ์คือทำให้เรื่องมันชัด มีหลักฐานขึ้น กลายเป็นว่าพระองค์อาจจะเป็นผู้ทำให้กระแสที่เป็นมาอยู่แล้วมันชัดเจนเข้มคมขึ้น โดยที่

ความเชื่อเรื่องเหล่านี้อาจจะแพร่หลายในสมัยนั้นอยู่ก่อนแล้ว คัมภีร์ของพระองค์เป็นเพียงส่วนหนึ่งที่ช่วยให้ความเชื่อเหล่านี้มีความแน่นอนหามั่นคงยิ่งขึ้นก็ได้

เกี่ยวกับคติโบราณเช่นอย่างเรื่องการเทศน์มหาชาตินั้นตามหลักฐานเท่าที่มีผู้รวบรวมไว้ เห็นได้ว่าในสมัยสุโขทัยนั้นน่าจะมีการเทศน์มหาชาติแล้ว อาจารย์เกษม บุญศรี เคยเอาหลักฐานมาชี้ตอนหนึ่งบอกว่า การเรียกมหาเวสสันดรชาดกว่ามหาชาตินั้น พุทธศาสนิกชนชาวไทยคงจะได้เรียกเป็นที่หมายรู้กันมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย เพราะมีปรากฏในศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ ๓ ซึ่งเรียกว่าจารึกนครชุม จารึกเมื่อ พ.ศ. ๑๙๐๐ ในรัชกาลของพระยาลิไท (พระมหาธรรมราชาที่ ๑) มีกล่าวไว้ว่า "ธรรมเทศนาอันเป็นต้นเหตุว่าพระมหาชาติหาคนเกิดแลได้ไม่เลย" ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเรียกมหาเวสสันดรชาดกกันว่ามหาชาติมาแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นอย่างน้อย หมายความว่า การที่รู้จักฟัง รู้จักเทศน์มหาชาติ อาจจะเป็นเรื่องที่มีมาก่อน แม้แต่ความเชื่อที่อยากไปเกิดพบพระศรีอาริย์อะไรต่าง ๆ ก็คงมีแพร่หลายอยู่แล้ว จึงปรากฏในคัมภีร์อื่น ๆ ที่ร่วมสมัย อย่างในคัมภีร์จักรวาฬที่ป็นี่ซึ่งเป็นคัมภีร์ของพระสิริมังคลาจารย์ แต่งในสมัยลานนาไทย เมื่อจบพระสิริมังคลาจารย์แต่งคาถาสรูปท้ายเป็นนิคมคาถา ท่านบอกไว้ชัดเจนเลยว่า ตัวท่านขอไปพบพระศรีอาริย์ ขอให้ไปฟังธรรมจากพระศรีอาริย์ แม้ว่าจักรวาฬที่ป็นี่จะแต่งหลังไตรภูมิพระร่วง

เกือบ ๒๐๐ ปี แต่ยังไม่เห็นเหตุผลว่า พระภิกษุปราชญ์ใหญ่ผู้แต่ง คัมภีร์ภาษาบาลีเล่มใหม่นี้ จะรับเอาความคิดสำคัญขนาดนี้มาจาก การริเริ่มของไตรภูมิพระร่วง คิดเรื่องพระศรีอารียะคงมีแพร่อยู่แล้ว ตั้งแต่ก่อนพระเจ้าลิไท ความเชื่อที่มีอิทธิพลมาในสายความคิด แบบนี้อาจจะเป็นได้ว่า ไตรภูมิพระร่วงนี้เป็นส่วนหนึ่งเท่านั้น อันนี้ก็ป็นข้อสังเกตซึ่งอาจต้องมีการศึกษากันต่อไป และอิทธิพล เหล่านี้ได้มีในสังคมไทยเรื่อย ๆ มา แม้แต่ในพระราชพงศาวดารสมัย รัตนโกสินทร์ก็มีเรื่องราวเหล่านี้คล้าย ๆ กับเนื้อเรื่องในไตรภูมิ ซึ่งอาจจะไม่ใช่อิทธิพลโดยตรงจากไตรภูมิก็ได้ แต่เป็นความเชื่อ ที่แพร่หลายอยู่ในสังคมไทย ซึ่งมีไตรภูมิพระร่วงนี้เป็นส่วนหนึ่ง ที่ทำให้เกิดอิทธิพล ขอยกตัวอย่างมีการถามคำถามแบบนี้ เช่น ในพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๑ มีว่า

ข้อ ๑. เหตุไรจึงนับอายุมนุษย์ตั้งแต่ ๑๐ ปีขึ้นไปจนถึง อสงไขย แต่อสงไขยลงมาจน ๑๐ ปีว่าชื่ออันทราภักดิ์ ซึ่งเป็น กำหนดอายุสัตว์ในอเวจี

ข้อ ๒. โทษอนันตริยกรรมทั้ง ๕ กับโทษญาติพระยา พิมพิสารกินของสงฆ์ แผโรงทาน ช่างไหนจะหนักเบากว่ากัน

ข้อ ๓. ถ้าภักดิ์บิณฑบาต สัตว์ในอเวจีจึมหานรกที่พ้น ทุกข์ไปวันนั้นจะพ้นทุกข์ไปทีเดียวหรือ หรือกรรมจะให้ผล สืบไปในภักดิ์อื่นอีก

จากนั้น สมเด็จพระสังฆราชและพระราชาคณะก็ถวยา วิสัยชานกันต่าง ๆ แล้วก็มีพระราชปุจฉาต่อไปอีก “มีพระบาลี กล่าววามื่อแรกปฐมกัลป์ พระโพธิสัตว์ได้เป็นกษัตริย์ชื่อว่า พระเจ้ามหาสมมติวงศ์ แต่อีกแห่งหนึ่งว่าพระโพธิสัตว์ได้เป็น พระอินทร์ในต้นภทรกัปนี้ เนื้อความทั้งสองนี้เดียวกันอยู่ พระโพธิสัตว์เป็นพระเจ้ามหาสมมติวงศ์หรือเป็นอินทร์แน่” เรื่องราวเหล่านี้ถ้ามองดูคร่าว ๆ เราก็อาจจะบอกวามื่อนี้เป็นอิทธิพล ของไตรภูมิ แต่เมื่อตรวจสอบให้ละเอียด จะเห็นว่า เรื่องที่เชื่อและ พุตกันมาเหล่านี้หลายอย่าง ไม่มีกล่าวถึงในไตรภูมิพระร่วง ด้วยซ้ำ รวมความว่า ความเชื่อเหล่านี้ ไม่ว่าจะป็นจากไตรภูมิ พระร่วงหรืออะไรก็ตาม ล้วนป็นความเชื่อที่แพร่หลายในสังคมไทย อาจจะมีมาตั้งแต่ก่อนแต่งไตรภูมิก็ได้ และไตรภูมิพระร่วงก็ อยู่ในกระแสนี้ และได้ช่วยทำให้กระแสนี้ชัดเจนยิ่งขึ้น นี้ก็เป็น ข้อสังเกต

ในแง่ของอิทธิพลนี้ถ้าตามภาพได้พูดถึงความคิดของพญาลิไท ที่กล่าวถึงไตรภูมิแล้วยังเลยไปถึงจตุตถภูมิ (ภูมิที่สี่ = โลกุตระภูมิ) หรือการพ้นจากภูมิ ๓ ด้วย คติของการที่ห้ามองทรัพย์สินสมบัติ ต่าง ๆ หรือความรุ่งเรืองในไตรภูมิว่าเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงแท้แน่นอน และมุ่งหมายไปสู่การบรรลุพระนิพพานนี้ คงจะมีอิทธิพลมาใน สังคมไทยเป็นอันมาก แต่อิทธิพลเหล่านี้สำหรับคนรุ่นหลัง การ สืบต่อไม่จำเป็นจะต้องคงรูปหรือรักษาจุดเน้นไว้ได้เหมือนกับที่

พระองค์ได้ทรงไว้เสมอไป เช่นในบางสมัยเราอาจจะมีการเน้นในระดับสวรรคตจนรกรกก็ได้ ถ้าเป็นอย่างนี้ก็หมายความว่าไปไม่ถึงพระร่วง และอิทธิพลในด้านของความเชื่อจนรกรกสวรรคตที่แพร่หลายนั้น ยังมีวรรณคดียุคหลังมาเสริมอีก เช่นเรื่องที่ถูกท่านก็คงรู้จักดี คือพระมาลัย เรื่องพระมาลัยเท่าที่ทราบก็ว่าเกิดนิยมกันขึ้นในสมัยอยุธยา พระมาลัยเน้นอะไรบ้าง พระมาลัยเน้นเรื่องนรกสวรรค์ชัดเจน เพราะพระมาลัยนี่ตามเรื่องว่าท่านทำแบบพระโมคคัลลาน์ ท่านลงไปนรกก่อน พบกับสัตว์นรก สอบถามว่าใครทำบาปอะไรจึงได้ไปเกิดอย่างนั้น แล้วก็รับคำพวกสัตว์นรก เขามายอกกับญาติเพื่อจะมาสั่งสอนว่า ไม่ควรจะทำประทุตติอย่างนั้น ๆ เพราะประทุตติแล้วต้องไปเด็กร้อนลำบากอย่างที่ทกนรกกันไปนั้นไม่ควรเอาเยี่ยงอย่าง ให้ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้เขาหรือท่านขึ้นไปบนสวรรค์ไปพบเห็นเทวดา ก็สอบถามว่าเทวดาองค์นั้น ๆ มีทิพยสมบัติอย่างนั้น มีความรุ่งเรืองอย่างนั้นได้ทำบุญอะไรมา ได้คำตอบแล้วก็นำมาสั่งสอนแก่ชาวมนุษย์ แล้วก็ไปไหว้พระจุฬามณีเจดีย์ ได้ไปพบพระศรีอาริย์ ซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ในสวรรค์ชั้นดุสิตลงมาไหว้พระจุฬามณีเจดีย์ ท่านก็ถาม พระศรีอาริย์ก็ยังฝากคำสอนมายังชาวมนุษย์ด้วยว่า ถ้าอยากพบพระองค์ให้ทำอย่างนั้น ๆ ซึ่งในบรรดาสิ่งที่พระศรีอาริย์ทรงแนะนำนั้น ก็มีข้อหนึ่งให้ฟังมหาชาติคือเวสสันดรชาดกนี้ด้วย นี่ก็เป็นคติที่เสริมซ้ำให้มีความเชื่อในเรื่องฟังเทศน์มหาชาติมากยิ่งขึ้น แต่ว่าเทศน์มหาชาติก็คงไม่ได้เกิดเพียงเพราะเรื่อง

พระมาลัยมาทำให้เกิด แต่คงจะมีมาก่อนแล้วและก็มีายักษ์นับสนุนขึ้น นอกจากนั้นในคติที่พระศรีอาริย์ท่านสอนฝากมาไม่ได้มีเพียงแต่เรื่องการเทศน์มหาชาติเท่านั้น บุญอะไรต่าง ๆ ที่สอนมาเยอะแยะมากมาย เรื่องการเทศน์มหาชาติก็เป็นเพียงส่วนย่อยอันหนึ่งในการที่จะทำให้ได้ไปพบพระศรีอาริย์ แต่เราจะเห็นว่คติในเรื่องพระมาลัยเน้นในเรื่องบาปบุญคุณโทษ เรื่องสวรรค์นรกมาก ตลอดถึงการไปพบพระศรีอาริย์ อันนี้เป็นอิทธิพลส่วนหนึ่ง เป็นเรื่องของศีลธรรมที่มาจากเกี่ยวข้องกับชาวบ้าน

ในแง่การปกครอง ไตรภูมิพระร่วงได้ให้คติเกี่ยวกับธรรมะของนักปกครองด้วย เมื่อกล่าวถึงพระยาจักรพรรดิราชา ท่านก็พูดถึงการที่จะพิชิตดินแดนโดยไม่ต้องใช้ศัสตราวุธ และการปกครองโดยใช้ธรรมะ แล้วก็มิตติเกี่ยวกับทศพิธราชธรรมมาด้วย พูดง่าย ๆ คือในคติพุทธศาสนานั้นต้องการการปกครองโดยไม่ใช้อาญาหรือหลิกเลียงการใช้อาญา ให้เหลืออันน้อยที่สุด ให้เป็นศีลธรรมโดยสมัครใจ แต่ถ้าสอนศีลธรรมเปล่า ๆ แนะนำแต่เรื่องความดีอย่างเดียวเห็นไม่ชัด ก็เอาเรื่องที่เป็นรูปธรรมมาช่วยเสริมให้ชัดยิ่งขึ้น ในฝ่ายโทษของความชั่วให้เห็นว่าจะไปตกนรก ได้รับผลร้ายอย่างไร ซึ่งไม่ใช่โทษในขณะนั้น แต่เป็นโทษที่เป็นความเชื่ออยู่ในใจ หรือว่าได้ทำกรรมดีแล้วจะได้ไปเกิดในสวรรค์ ไปเสวยสุขสมบัติอย่างนั้น ก็ไปเน้นความที่ว่าได้เกิดความหวังในความสุข ถ้าเป็นอย่างนี้ก็หมายความว่า อาจจะเป็นไปได้ว่า

ในสุโขทัยมีการประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมเหล่านี้ ตามคติ พุทธศาสนา และอาจจะไม่มีการลงโทษอาญาชนิดแรง ดังข้อความ ในไตรภูมิพระร่วง (หน้า ๕๗) ตอนพระญาจักรพรรดิราชาตรีส สอนท้าวพระญาทั้งหลาย ผู้ปกครองดินแดนในบุรพพิทนะ ที่เคย ยกมาอ้างแล้วข้างต้นว่า“มาตรว่าคนผู้ใดกระทำร้ายด้วยประการ ไต ๆ กิติ บ่มีควรฆ่าให้ตาย ควรสั่งสอนโดยธรรมแล” แต่ต่อมา ในสมัยอยุธยาคตินี้คงจะเปลี่ยนไป เพราะได้รับคติพราหมณ์ อันมีระบบการลงโทษที่รุนแรงมาก ยกตัวอย่าง เช่นในคัมภีร์ มนุธรรมศาสตร์ มนุธรรมศาสตร์เป็นหลักกฎหมายของฮินดู มีการกำหนดโทษอะไรต่าง ๆ ไว้ เช่นในเรื่องวรรณะสี่ คนวรรณะ ศูทรไม่มีสิทธิเรียนพระเวท เขากำหนดการลงโทษไว้ด้วยว่า ถ้าคน ในวรรณะศูทรไปฟังพระเวท เขาให้เอาตะกั่วหลอมหยอดหู ถ้าหาก คนวรรณะศูทรนี้ไปสาธยายพระเวทให้ตัดลิ้นเสีย ถ้าหากว่าคน วรรณะศูทรไปเรียนพระเวทก็ให้ผ่าร่างกายออกเป็น ๒ ซีก ดังนี้ เป็นต้น นี่เป็นเรื่องของศาสนาพราหมณ์ ซึ่งมีหลักของการลงโทษ อย่างรุนแรง เราจะเห็นว่าในสมัยหลังในเมืองไทยวงการปกครอง ก็มีการลงโทษรุนแรงมากเหมือนกัน เป็นไปได้ใหม่ว่าคตินี้มาจาก สายฮินดู โดยเฉพาะจะเริ่มขึ้นในยุคอยุธยา

ตามคติในพุทธศาสนานั้น ถ้าเราอ่านชาดกจะเห็นว่าคนที่ ประพฤติชั่วในโลกนี้ไม่ค่อยได้รับการลงโทษรุนแรง มีการให้อภัยมาก ยกตัวอย่างง่าย ๆ โทษในรั้วในวัง เช่นอย่างพระราชธิดา หรือพระสนมไปแอบมีคนรักข้างนอกหรือมีชู้ มักจะได้รับการ

ให้อภัยไม่มีการลงโทษ ปล่อยไป หรือว่ามีคำสอนให้รู้จักปลง ว่า มันเป็นธรรมชาติของมนุษย์ต้องรู้เท่าทัน เพราะธรรมชาติ ผู้หญิงมากมายก็เป็นอย่างนั้น ในชาดกหลายเรื่องถึงกับต้อง ยอมว่าผู้หญิงแรง ๆ เสีย ๆ หาย ๆ มากมาย เพื่อให้พระเจ้าแผ่นดิน หรือฝ่ายชายผ่อนคลายหายโกรธลง แต่ในสมัยหลังในเมืองไทย มีการลงโทษรุนแรง คือไม่สมกันเลยกับคำสอนทางพุทธศาสนา ใน ชาดกนั้น แม้แต่คติเกี่ยวกับการปกครองและการเป็นพระมหากษัตริย์ ในชาดกจะต่างออกไปอีกแนวหนึ่ง เช่นคติของชาดกเล่าว่า ถ้าหาก พระเจ้าแผ่นดินปกครองแล้วเกิดความเดือดร้อนขึ้นในแผ่นดิน พวกประชาชนก็จะยกขบวนกันไปร้องเรียนที่หน้าพระลาน พระเจ้า แผ่นดินก็จะต้องสำรวจพระองค์เอง ว่าพระองค์มีความบกพร่อง อะไร พระองค์ไม่ได้รักษาธรรมะของนักปกครอง ไม่ได้รักษา ทศพิธราชธรรมหรืออย่างไร อะไรต่าง ๆ ทำนองนี้ เป็นคติคล้าย ๆ ว่าเป็นต้นความคิดของการเดินขบวนสมัยปัจจุบัน อันนี้มีมาตั้งแต่ สมัยชาดก และชาดกมีบ่อยเรื่องการเดินขบวนแบบนี้ นี่เป็นระบบ ปกครองแนวของพุทธ จึงน่าสังเกตและแยกแยะเรื่องอิทธิพล ของพระพุทธานุชาต ว่าส่วนไหนที่เข้ามาในสังคมไทย และส่วน ไหนมีคติอันเข้ามาแปลกปน ผสมผสานหรือครอบงำ อันนี้เป็นข้อที่ จะต้องแยกให้ชัดด้วย

อาตมภาพจะประมวลแนวความคิดความเชื่อส่วนสำคัญ ที่เกี่ยวเนื่องกับอิทธิพลของไตรภูมิพระร่วงว่ามีอะไรบ้าง

๑. เรื่องศีลธรรมของคนทั่วไป เรื่องนรกสวรรค์ คนทำชั่วแล้วจะไปเกิดเป็นเปรตเป็นสัตว์นรก เพราะทำกรรมชั่วอะไร และทำกรรมดีแล้วจะได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นต่าง ๆ และให้คติธรรมของนักปกครอง แสดงธรรมะของผู้ปกครอง ว่าผู้ปกครองควรประพฤติตนอย่างไร ควรทรงไว้ซึ่งทศพิธราชธรรม ควรมีความเกื้อกูลต่อประชากรราษฎรอย่างไร มีธรรมะที่สั่งสอนคน จะเรียกว่าทุกระดับก็ได้ ตั้งแต่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินจนถึงพระมหากษัตริย์

๒. คติเรื่องการทำทัฬหกรรมทั้งหลายตามความเป็นจริง ให้รู้จักคติเกี่ยวกับ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา โดยเฉพาะเน้นเรื่องอนิจจัง ว่าสิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง แม้แต่ความสุขในสวรรค์ชั้นฟ้า พระยามหาจักรพรรดิ ก็ไม่เที่ยงแท้แน่นอน แล้วให้รู้จักที่จะไถ่ถอนตนให้รอดพ้นและดำเนินให้เข้าถึงพระนิพพาน นี้ก็เป็นคติหนึ่งที่มีมาในสังคมไทย จะเห็นว่าอิทธิพลของหลักอนิจจังนี้มีมากอยู่ คนไทยประสบเหตุพลัดพราก ประสบเหตุสูญเสียอะไรต่าง ๆ ก็มักจะรู้จักปลงกันได้ว่า อนิจจังไม่เที่ยง สิ่งทั้งหลายมันเกิดขึ้นแล้วมันก็ดับตบไป อย่าไปทุกข์ไปร้อน ให้มันเกินเหตุ เสร็จแล้วก็ทำให้สบายก็มีความสุขได้ จะเห็นว่าในปัจจุบันเวลาคนต่างชาติมาเมืองไทยโดยเฉพาะในชนบท เขามักรู้สึกชดว่าคนไทยปรับใจตัวเองได้ หรือวางใจต่อสิ่งต่าง ๆ ได้ดี ไม่ค่อยมีความทุกข์ อาตมภาพเจอพวกฝรั่งได้พบเขาตั้งข้อสังเกตอันนี้บ่อย เขารู้สึกว่าคนไทยไม่ค่อยมีความเครียด จิตใจ

สบาย ๆ ส่วนฝรั่งจิตใจมักกระวนกระวาย เครียด มีความกดดันอะไรต่าง ๆ มากเหลือเกิน นี่เป็นข้อสังเกตอันหนึ่ง คติการปลงอนิจจังนี้ก็มีอยู่ในเรื่องไตรภูมิเด่นชัดด้วย ย้ำไว้มาก แต่มุ่งในด้านกาให้คุณค่า คือพรรณนาสุขสมบัติในมนุษย์และสวรรค์อย่างสูงเยี่ยม เสร็จแล้วก็ตีกระหนาบลงให้ต่ำ เพื่อเชิดชูคุณค่าของโลกุตระธรรมให้เห็นว่าเหนือกว่าและสูงสุด ซึ่งก็ไปสัมพันธ์กับคติเรื่องการปฏิบัติเพื่อพระนิพพาน

๓. อีกอย่างหนึ่งก็คือ ในกรณีที่ยังเวียนว่ายอยู่ในไตรภูมิ ไม่ว่าจะเป็นผู้มีความมุ่งหมายที่จะไปสวรรค์ก็ดี ไปนิพพานก็ดี ก็มีจุดมุ่งหวังอีกข้อหนึ่ง คือการที่จะไปเกิดพบพระศรีอารีย์ (เรื่องนี้ควรสืบคติมหายานประกอบด้วย)

คติทั้งหมดนี้ อาตมาถือว่า ไตรภูมิพระร่วงอาจจะไม่ใช่เป็นตัวต้นกำเนิด แต่อาจจะเป็นตัวเสริมความเชื่อที่แพร่หลายอยู่แล้วในสังคมไทย

ข้อคิดและทำที่ถูกต้องต่อไตรภูมิ

เป็นอันว่า อาตมาได้สรุปอิทธิพลที่เป็นหลักใหญ่ ๆ ๓ ประการ ดังนี้ มีแง่คิดอย่างหนึ่งว่า เราควรและสามารถใช้ประโยชน์จากเรื่องไตรภูมินี้ เป็นฐานในทางศีลธรรมที่ดี เป็นฐานสำหรับการพัฒนาประเทศชาติบ้านเมืองได้ใหม่ บางคนอาจจะมองในด้านลบว่าอิทธิพลของความเชื่อต่อจากไตรภูมิเป็นเรื่องที่ขัดขวางการพัฒนา

ประเทศ เช่นในระดับของศีลธรรมที่เน้นในเรื่องของหลักกรรม หลักกรรมนี้ก็คือ คติของการออกจากไตรภูมิไปสู่นิพพาน คือหลัก การรู้เท่าทันคตินิพพานที่เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ก็ดี ในสังคม ปัจจุบัน นักสังคมวิทยา นักมานุษยวิทยาบางท่าน มองไปในแง่ว่า เป็นหลักการที่ทำให้คนยอมรับสภาพที่เป็นอยู่ เมื่อทำให้ยอมรับ สภาพที่เป็นอยู่ก็ทำให้ไม่รู้จักปรับปรุงแก้ไขตัวเอง ก็ทำให้ขัดขวาง การพัฒนา นี่เป็นเรื่องที่จะต้องวิเคราะห์กันให้ดีโดยรอบคอบ เพราะหลักกรรมมีส่วนสำคัญอยู่ในเรื่องไตรภูมิและความเชื่อของ ชาวไทยทั้งหมด เรื่องอนิจจังก็เช่นเดียวกัน เป็นอันว่า ไม่ว่าคติที่จะ อยู่ในภพนี้ ในไตรภูมินี้ คือหลักกรรมก็ดี หรือคติที่จะออกไปจาก ไตรภูมิ คือคติเรื่องอนิจจังก็ดี ล้วนแต่ได้ถูกตีความในแง่ของ การยอมรับสภาพที่เป็นอยู่ทั้งหมด จึงมีปัญหาว่าเราจะเอาอย่างไร กับเรื่องนี้ อาตมภาพขอเสนอข้อพิจารณาว่า

ข้อหนึ่ง เรื่องของเราเองเรายังศึกษาไม่ชัดพอ โดยเฉพาะ ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องกรรม พุทธศาสนิกชนส่วนมากยังแยก ไม่ออกระหว่างหลักกรรมของพุทธศาสนา กับของฮินดู ระหว่าง หลักกรรมของพระพุทธศาสนากับของศาสนาเซนหรือนิกรนต์ เป็นต้น เดียวนี้เราไม่ได้มีการศึกษาเพียงพอ พุทธศาสนิกทั่ว ๆ ไปแยกไม่ออกเลย อย่างที่อาตมภาพพูดเมื่อกี้ว่ากรรมในศาสนา ฮินดู เขาตั้งขึ้นเพื่อจะเอามารองรับยืนยันเรื่องวรรณะสี่ ส่วน พุทธศาสนาสอนหลักกรรมเพื่อจะหักล้างวรรณะสี่ ความแตกต่าง

กันนี้เป็นอย่างไร เป็นเรื่องที่จะต้องทำความเข้าใจกันให้ชัดเจน เรื่องความเชื่อกรรมที่มีความไม่ชัดเจนนี้ แม้แต่ในสมัยก่อนก็เคย เป็นปัญหามาแล้ว ดังปรากฏแม้แต่ในพระราชพงศาวดาร อาตมภาพจะ อ่านพระราชพงศาวดารให้ฟังสักเรื่องหนึ่ง มีพระราชพงศาวดารที่ ๓ ของ สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ความว่า

“บุคคลเชื่อกรรมเข้าไปในป่าพบช้างพบเสือ ก็ถือเสียว่าแล้ว แต่กรรม เสือช้างก็ทำร้ายสิ้นชีวิต ดั่งนี้จะว่ามีการกรรมหรือหาไม่ได้”

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ถาวรวัดสุทธาสนาความที่ ๑ ว่า

“บุคคลนั้นหาวิจารณ์บุญญาภิบาลได้ ชื่อว่าบุพเพกตทิววิปัสสา ชื่อแต่กรรมที่กระทำแต่ก่อนสิ่งเดียว นักปราชญ์มีควรสรรเสริญ”

อีกสำนวนหนึ่งพระธรรมไตรโลกถาวรวัดสุทธาสนาความที่ ๒ ว่า

“บุคคลอันถือกรรมและมีได้พิจารณาเหตุอันผิดและชอบนั้น ได้ชื่อว่าบุพเพกตทิววิปัสสา เป็นถือผิดประกอบกรรมอันผิดเพราะ โมหะ มีกรรมหนหลัง ในที่ใดมีสัตว์ร้าย เสือร้าย พระพุทธเจ้า ยังทรงอนุญาตให้ภิกษุขึ้นต้นไม้หนีได้”

นี่เป็นตัวอย่าง que แสดงว่า ความเชื่อเรื่องกรรมได้มีปัญหาเรื่อย มา เพราะคนจำนวนมากเอาหลักกรรมไปปนกับลัทธิกรรมเก่า ซึ่งเป็น การปะปนกับลัทธินิครนถ์ นิครนถ์นี้เขาเป็นลัทธิปุพเพ กตวาท คือ ลัทธิกรรมเก่า ถือว่าอะไร ๆ ก็เป็นเพราะกรรมที่ ทำมาในชาติก่อนทั้งสิ้น พระพุทธศาสนาสอนหักล้างลัทธินี้ ถือว่า ลัทธินี้เป็นมิจจาทิววิปัสสาอย่างหนึ่ง เพราะฉะนั้นถ้าเราแยกไม่ออก เราก็ไปเชื่อฝรั่งที่บอกว่าพุทธศาสนาทำให้คนยอมรับสภาพที่เป็น

อยู่ พระพุทธศาสนาสอนหลักกรรมเพื่อหักล้างเรื่องวรรณะ เพื่อให้คนรู้จักปรับปรุงตนเอง คือให้ยอมรับรู้เรียนรู้สภาพที่เป็นอยู่ ว่ามาจากเหตุปัจจัยอะไร แล้วคิดพิจารณาว่าจะแก้ไขให้ดีขึ้น ถูกต้องได้อย่างไร ไม่ใช่ให้ยอมรับรักษาสภาพไม่ดีที่เป็นอยู่เอาไว้ คือปล่อยเรื่อยเปื่อยไป อย่างที่ลัทธิมิจฉาที่ชิฟูพเพกตวาท เป็นต้นได้สอนไว้

เรื่องอนิจจังก็เหมือนกัน หลักอนิจจังสอนให้รู้จักว่าสิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง มันจึงเป็นอย่างนี้ คนไทยปลงได้ ใจสบาย มีความสุข แต่เสร็จแล้วก็กลายเป็นยอมรับสภาพ ปลงใจต่อไปอีกว่า อะไร ๆ มันก็ไม่เที่ยงเกิดขึ้นแล้วก็ดับไป ก็ต้องปล่อยมันไปตามที่มันจะต้องดับต้องเกิด พอปลงอย่างนี้เราก็ไม่ต้องแก้ไขอะไร ก็กลายเป็นการยอมรับสภาพที่เป็นอยู่ ในเรื่องนี้สาเหตุข้อสำคัญของปัญหาที่เป็นมากก็คือ การแยกไม่ออกระหว่างการยอมรับความจริง กับการยอมรับสภาพที่เป็นอยู่ อันนี้เป็นเรื่องสำคัญมาก ฝรั่งเศสตรงข้าม ฝรั่งเศสไม่ยอมรับความเป็นจริงและสภาพที่เป็นอยู่ เขาจึงพยายามที่จะทำอะไรฝืนเอาชนะธรรมชาติ และสร้างความเจริญได้สำเร็จ แต่ก็มีความทุกข์มาก มีปัญหาจิตใจมาก มีความคับแค้นเดือดร้อนกระวนกระวาย เราจะพัฒนาทั้งทีควรจะได้รับการบริหาร ทั้งสองด้าน ควรศึกษาให้ชัดว่าหลักพระพุทธศาสนาที่จริงสอนอย่างไร ส่วนดีที่มีอยู่แล้วเราก็รักษาเอาไว้ ส่วนดีของฝรั่งที่เราเห็น ว่าทำให้เขาเจริญ เราก็เอามาสร้างความเจริญ เมื่อรู้ว่าเจริญแบบฝรั่งนี้มีทุกข์ มีความเดือดร้อนคับแค้นใจมาก ส่วนที่ทำให้มีความ

เดือดร้อนใจเราก็ไม่เอา มา แต่จะทำอย่างไรจึงจะสำเร็จ ตอบว่า ต้องรู้จักแยกและปฏิบัติให้ถูกในเรื่องหลักอนิจจัง และในเรื่องกรรม เป็นต้น

หลักอนิจจังและกรรมสอนให้ยอมรับความจริง แต่ไม่ได้สอนให้ยอมรับสภาพที่เป็นอยู่ หลักอนิจจังสอนให้รู้ทันความเป็นจริงว่า สิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง มันเกิดขึ้นแล้วมันก็ดับไป ที่มันเป็นอย่างนั้น มันก็เป็นไปตามธรรมดาของมัน เมื่อคิดได้อย่างนี้เราก็วางใจได้ มีความสุขไม่เดือดร้อน ไม่มีความทุกข์มาก แต่เราก็ต้องคิดต่อไปด้วยว่า การที่สิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง มันแตกดับไปนั้น มันไม่ได้มันไปอย่างเรื่อยเปื่อยเลื่อนลอย มันเป็นไปตามเหตุตามปัจจัย การที่มันจะเจริญขึ้นก็เพราะว่ามีเหตุปัจจัยให้มันเจริญ การที่มันจะเสื่อมก็เพราะมีเหตุปัจจัยให้มันเสื่อม เมื่อเราไม่ต้องการความเสื่อม เราก็หลีกเลี่ยงเหตุปัจจัยที่จะทำให้เกิดความเสื่อม และกำจัดแก้ไขปัจจัยเหล่านั้นเสีย เมื่อต้องการความเจริญ เราก็ต้องสร้างเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดความเจริญ เมื่อคิดให้ถูกขึ้นตอน เราก็ทำใจของเราได้ มีความสุขด้วย และสร้างความเจริญได้ด้วย คือยอมรับความจริงแต่ไม่จำเป็นต้องยอมรับสภาพที่เป็นอยู่ ถ้าแยกไม่ถูกก็จะได้แบบไทย ๆ ที่เข้าใจผิดไม่เข้าใจถูก ไทยชนิดที่เข้าใจผิดก็คือการยอมรับสภาพที่เป็นอยู่ ซึ่งทำให้ใจสบายดี มีความสุขแต่ไม่เจริญ แต่ถ้าไปตามฝรั่งผิดอีก ทั้งของไทยที่ดีก็ไปสร้างความเจริญโดยจิตใจมีความทุกข์ ไม่ได้เรื่องทั้งสองฝ่าย ดีไม่ดีของไทยที่ดีก็ทิ้ง ของฝรั่งที่ดีก็ไม่รับเอา เลยได้แต่เสียทั้งสองด้าน คือทั้งทุกข์และ

ทั้งสี่อมด้วย เมื่อเราจับของฝรั่งเราน่าจะได้เปรียบกว่าฝรั่ง เมื่อศึกษาและนับถือไตรภูมิพระร่วง เราก็น่าจะเอาคติเหล่านี้มาสอนเป็นฐานสำหรับสร้างความเจริญ หรือพัฒนาประเทศไทยได้ต่อไปด้วย แต่ว่าต้องดูต้องจับให้ถูก อาตมาคิดว่าเราต้องวิเคราะห์กันอีก เช่นว่าเรื่องกรรมในไตรภูมินี้ท่านสอนในแนวพุทธศาสนาที่แท้แค่ไหน มีคติอย่างไรที่เรียกว่าเป็นปุพเพกตวาทเข้ามาปนหรือเปล่า ถ้าเป็นปุพเพกตวาท ก็หมายความว่าป็นลัทธิที่ถือว่ากรรมเก่าเป็นตัวกำหนดทุกสิ่งทุกอย่าง แล้วอันนั้นจะเป็นลัทธินิครนถ์ แต่ถ้าเป็นหลักการในพุทธศาสนาจะต้องถือว่า มนุษย์นี้ปรับปรุงตัวเองได้ด้วยการกระทำของตนเอง เราจะเป็นคนดีคนชั่ว จะเจริญก้าวหน้ามันอยู่ที่การกระทำของเรา อาตมาขอให้คิดไว้ว่าเราควรจะได้ประโยชน์จากไตรภูมิในแง่เหล่านี้

ขอสรุปย่อความอีกครั้งหนึ่ง เพื่อจับสาระให้ชัดเจนยิ่งขึ้น อีกว่า หนังสือไตรภูมิพระร่วงนี้ ถ้าจะเรียกชื่อให้เต็มความจริง ๆ ก็คงต้องเรียกว่า “ไตรภูมิและการหลุดพ้นจากไตรภูมิ (สุโลกุตระภูมิ)” และหนังสือนี้มีคำสอนในพระพุทธานุศาสนเป็นเนื้อหาสาระที่สอดคล้องกัน คือหลักการและไตรลักษณ์โดยเฉพาะเรื่องอนิจจัง เป็นหลักธรรมแกนของไตรภูมิพระร่วง

ท่าที ความเข้าใจ และแนวการสอนเกี่ยวกับกรรมและอนิจจังในไตรภูมิพระร่วงเป็นไปในด้านใด และก่อให้เกิดผลดีหรือผลเสียต่อทัศนคติและค่านิยมของสังคมไทยอย่างไรจะไม่พูดให้มาก

ในที่นี้ ปล่อยให้เป็นเรื่องของนักวิชาการทางวรรณคดี ประวัติศาสตร์ มานุษยวิทยา และสังคมวิทยา เป็นต้น จะวิเคราะห์วิจารณ์กันต่อไป แต่สำหรับนักปฏิบัติที่มุ่งประโยชน์สุขของมนุษย์ ย่อมไม่จำเป็นที่จะคอยรอผลการวินิจฉัยของนักวิชาการว่าที่จริงเป็นอย่างไร เพราะมีความจริงที่แน่นอนอยู่แล้วและแน่นอนกว่า ซึ่งเป็นฐานของความคิดในไตรภูมิอีกชั้นหนึ่งด้วยซ้ำไป และซึ่งเราสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ทันที

ความจริงที่แน่นอนอย่างแรกก็คือ หลักกรรมและหลักไตรลักษณ์โดยเฉพาะเรื่องความไม่เที่ยง เป็นแกนความคิดที่ซึมแทรกอยู่ทั่วตลอดในคำสอนทั้งหมดของหนังสือไตรภูมิพระร่วง และเป็นความจริงที่แน่นอนเช่นเดียวกันว่า หลักกรรมและหลักไตรลักษณ์คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นั้น เป็นหลักธรรมสำคัญระดับแกนที่สอดประสานหลักคำสอนอื่น ๆ แทบทุกอย่างในพุทธศาสนา ซึ่งจะพบได้เกือบทั่วทุกแห่งในคัมภีร์ที่แสดงหลักธรรม หลักกรรม ท่านสอนเพื่อมุ่งให้คนดำเนินชีวิตอยู่อย่างดีที่สุดที่สุดในไตรภูมิ ส่วนหลักไตรลักษณ์ท่านสอนเพื่อช่วยให้คนหลุดพ้นไปได้จากไตรภูมิ หรือพูดให้ถูกแท้ว่าเพื่อช่วยให้พ้นจากกรรมแล้วจะได้พ้นจากไตรภูมิ กรรมเป็นเรื่องระดับโลกียะ ส่วน(ความรู้ใน)ไตรลักษณ์เป็นเครื่องนำสู่โลกุตระ กรรมเป็นเรื่องของการกระทำ ความประพฤติ หรือการดำเนินชีวิต ไตรลักษณ์เป็นเรื่องของปัญญา ความรู้ความเข้าใจที่จะช่วยให้คนดำเนินพฤติกรรมที่พึงงามจนถึงขั้นที่กรรมไม่เป็นกรรมอีกต่อไป

หลักกรรมกัฏฐิ ไตรลักษณ์กัฏฐิ ล้วนมีทางให้มองได้ ๒ ด้าน สำหรับหลักกรรมเมื่อพลิกมองผิดด้าน (ซึ่งความจริงเป็นเพียง การมองแค่บางแง่บางมุมไม่ครบถ้วน) คือการมองที่เน้นข้าง อดีตหรือมองแต่อดีตด้านเดียว ก็อาจกลายเป็นเครื่องเสริมสร้างทัศนคติแบบยอมจำนน หรือการหวังอนาคตด้วยการรอคอยการ ดลบันดาลของกรรมปางก่อน ส่วนไตรลักษณ์เมื่อพลิกมองผิด ด้าน หรือมองแค่้อยคำ มองไม่ถึงหลัก ก็อาจให้เกิตฐานความคิดที่ เห็นมนุษย์เป็นสภาพเลื่อนลอย ขาดอำนาจริเริ่มทำการ เสริมสร้าง ทัศนคติแบบยอมรับสภาพที่เป็นอยู่ รอคอยโชคชะตา ปล่อยชีวิต และกิจการล่องลอยไปตามน้ำตามลม (อะไร ๆ ก็ไม่เที่ยงแท้ แน่นอน จะทำยังไงได้ ก็ต้องปล่อยแล้วแต่มันจะเป็นไป) เป็น ความจริงที่แน่นอนว่า ความเข้าใจเกี่ยวกับกรรมและไตรลักษณ์ อย่างที่กล่าวมานี้ เป็นการมองที่ผิดพลาด ไม่ใช่ทัศนคติแบบพุทธ การมองกรรมอย่างถูกต้อง หรือการมองอย่างถึงหลัก ย่อมให้เกิด ทัศนคติที่เห็นว่า ชีวิตและกิจการจะเป็นอย่างไร ก็อยู่ที่การกระทำ ของเรา ภายในเงื่อนไขของกระบวนการแห่งเหตุปัจจัย เมื่อต้องการ ผลดีอย่างไร ก็ต้องเพียรพยายามทำการซึ่งจะเป็นเหตุให้ได้ผลอย่าง นั้น ส่วนการมองไตรลักษณ์ที่ถูกต้องถึงหลัก ย่อมให้เกิดท่าทีแห่ง ความไม่ประมาท การสืบสวนวิเคราะห์ หาเหตุปัจจัยให้รู้เท่าทัน ความเปลี่ยนแปลง และเพื่อให้สามารถเลือกสรรจัดทำเหตุปัจจัย ซึ่งจะนำไปสู่ผลดีที่ต้องการ เมื่อมองถูกต้อง หลักกรรมและหลัก ไตรลักษณ์ย่อมสัมพันธ์สอดคล้องกัน และช่วยเสริมกันเพื่อการอยู่

ดีของมนุษย์ คือการเป็นอยู่ด้วยปัญญา และการทำตามเหตุ ปัจจัย

ที่ว่ากรรมมองกรรมแต่ข้างอดีต เป็นการมองที่ผิดพลาดจาก หลักพุทธศาสนา ก็เพราะผิดความจริง เป็นปุพเพกตวาท ลัทธิ หนึ่งใน ๓ ลัทธิที่นำไปสู่การไม่กระทำ (อกิริยา-inaction) ดัง พุทธพจน์ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ลัทธิเดียรฉัตร ๓ ระบบเหล่านี้ ถูกบัณฑิต ไต่ถาม ชักใช้ไล่เลียงเข้า ย่อมอ้างการถือสืบ ๆ กันมา ยืนหยัด อยู่ในอกิริยา คือสมณพราหมณ์พวกหนึ่ง มีวาทะ มีทิวี่ อยางนี้ ว่า สุขกัฏฐิ ทุกขกัฏฐิ มิใช่สุขมิใช่ทุกขกัฏฐิ อยางหนึ่งอยางใดก็ตาม ที่คนได้สววย ทั้งหมดนั้นล้วนเป็นเพราะกรรมที่ท้าวปางก่อน (ปุพเพกตวาท)...เพราะการบันดาลของพระผู้เป็นเจ้า (อิศวร- นิรมิตวาท)...หาเหตุปัจจัยมิได้ (อเหตุวาท)... ภิกษุทั้งหลาย เมื่อบุคคลมายึดเอากรรมที่ท้าวปางก่อนเป็นสาระ.... ยึดเอาการ บันดาลของพระผู้เป็นเจ้าเป็นสาระ....ยึดเอาความไม่มีเหตุเป็น สาระ ฉันทะกัฏฐิ ความพยายามกัฏฐิ ว่าสิ่งนี้ควรทำ สิ่งนี้ไม่ควรทำ ก็ย่อมไม่มี”^๑

พระพุทธศาสนาเป็นกรรมวาท และกิริยวาท (ศาสนาแห่ง การกระทำ) เป็นวิริยวาท^๒ (ศาสนาแห่งความเพียรพยายาม) จึงสอนหลักกรรมในแง่จริยธรรมว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่หมั่น ประคบความเพียรในการฝึกรบรมจิต ถึงจะมีความปรารถนา

๑. อ.จ.ติ.ก. ๒๐/๕๐๑/๒๒๒

๒. เช่น อ.จ.ติ.ก. ๒๐/๕๗๗/๓๖๗

ว่า ขอให้จิตของเราหลุดพ้นจากอภิสวะเถิด ดังนี้ จิตของเธอจะหลุดพ้นจากอภิสวะได้ก็หาไม่...”^๓

พระพุทธศาสนาสอนหลักความไม่เที่ยง มิใช่เพื่อให้ยอมปล่อยตัวปล่อยสิ่งต่าง ๆ ล่องลอยไปกับความไม่แน่นอน ทอดทิ้งชีวิตและกิจการ (negligence) แต่สอนความจริงเรื่องความไม่เที่ยง เพื่อความตื่นตัวไม่ประมาท (เร่งเพียรทำการที่ตัวเหตุตัวปัจจัย) ดังพุทธพจน์ที่เป็นปัจฉิมวาจาว่า “*วณฺณมา สงฺขารา อปฺปมาเทน สมฺปาเทถ*” (สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมสิ้นไปเป็นธรรมดา จงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อม หรือแปลตามอรรถกถาว่า จงบำเพ็ญกิจทั้งปวงให้สำเร็จ ด้วยความไม่ประมาท)^๔

หลักกรรมสอนในขั้นที่หนึ่งว่า ผลวิบากเกิดจากการกระทำที่เป็นเหตุ การกระทำจึงจะนำไปสู่ผลที่ต้องการ และสอนในขั้นที่สองว่า เมื่อต้องการผลดี ก็ต้องเพียรพยายามทำกรรมดี แล้วช่วยชี้แนะแจ่มแจ้งการกระทำความประพฤติที่จัดว่าดีไว้ ส่วนไตรลักษณ์ โดยเฉพาะหลักความไม่เที่ยง สอนในขั้นที่หนึ่ง ให้รู้จักทำใจและวางใจต่อโลกและชีวิตอย่างถูกต้อง มีความสุขได้โดยจิตใจไม่ถูกบีบคั้นด้วยการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นรอบตัว ในขั้นที่สอง ส่งผลออกมาเสริมประสานหลักกรรม ให้ดำเนินชีวิต ประกอบกิจกรรมทั้งหลายด้วยปัญญาที่รู้เข้าใจความจริง ทำการต่าง ๆ อย่างมีเหตุผลตามหลักเหตุปัจจัย จนถึงขั้นสุดท้าย รู้เข้าใจความจริงของโลกและชีวิตชัดเจนถึงที่สุด หมดยุติความยึดติดเลิกละยานจ้องหาแต่จะทำจะ

๓. ส. พ. ๑๗/๒๖๑/๑๙๖

๔. ที. ม. ๑๐/๑๔๓/๑๙๐

เอาเพื่อตัวตน มองกว้างทั่วไปในโลกแห่งความเป็นไปของกรรมวิบาก เห็นการเสวยสุขทุกข์ของสรรพสัตว์ แล้วตั้งหน้าแต่จะทำการเพื่อธรรม เพื่อความดีงาม เพื่อประโยชน์สุขของโลกทั้งหมด ทำการที่ไม่เป็นกรรม เรียกว่าสิ้นกรรม และพ้นจากไตรภูมิ

หากว่าจุดมุ่งหมายแห่งการหลุดพ้นจากไตรภูมิ ได้เคยเป็นอุดมคติของสังคมไทยในอดีต และหลักการต่าง ๆ เกี่ยวกับกรรมและไตรลักษณ์ ได้เคยเป็นอุดมการณ์ที่คนไทยยึดถือกันสืบมาในบัดนี้ แม้ว่าสังคมจะเปลี่ยนแปลงไปแล้วอย่างมากมาย แต่คติแห่งการหลุดพ้นจากไตรภูมิ (การพ้นจากอำนาจครอบงำของกาปรนเปรอทางวัตถุ หรือพ้นจากการครอบงำของอามิสและความยึดติดทุกรูปแบบ) พร้อมทั้งหลักกรรมและไตรลักษณ์ ก็ยังเป็นอุดมคติและอุดมการณ์ของสังคมไทยได้อย่างเหมาะสม สามารถนำมาใช้เป็นแนวทางการพัฒนาสังคมโดยถูกต้องและชอบธรรมได้ แต่อาจจะต้องรื้อฟื้นขึ้นมาชำระสะสางสิ่งเคลือบคลุมและทำความเข้าใจกันให้ชัดเจน หากว่าหนังสือไตรภูมิฉบับเก่าที่เรียบเรียงจากอรรถกถา ฎีกา และคัมภีร์รุ่นหลัง ๆ นี้ ไม่เหมาะสมกับสภาพปัจจุบัน ด้วยเหตุผลประการใดประการหนึ่ง ก็น่าจะพิจารณาถึงความเป็นไปได้ ที่จะมียุติธรรมไตรภูมิฉบับใหม่ที่สามารถนำความคิดของคนร่วมสมัยในปัจจุบัน

อาตมาได้พูดเสนอแนวความคิดเกี่ยวกับอิทธิพลของไตรภูมิมาพอสมควรแก่เวลา ก็ขอยุติเพียงเท่านี้ ถ้ามีเวลาเหลืออยู่ก็เอามาใช้ในการตอบคำถามกันไป

ถาม ขอทราบเรียนถามพระคุณเจ้าเรื่องวิปัสสนา ที่วิปัสสนาแล้ว เห็นนรก หรือสวรรค์ เห็นอะไรต่าง ๆ ไม่ทราบว่าเป็นนั้นเป็นการ เห็นจริง หรือนรกสวรรค์นั้นเป็นนรกสวรรค์ที่มีอิทธิพลทางความ เชื่อทางพุทธศาสนาที่มีมา รวมทั้งความเชื่อจากไตรภูมิอีกด้วย

เรื่องเข้าวิปัสสนาแล้วไปเห็นนรกสวรรค์ อาตมภาพเข้าใจว่า จะไม่ได้รับอิทธิพลจากไตรภูมิพระร่วง ไตรภูมิพระร่วงนี้ อาตมภาพว่าท่านผู้ประพันธ์ที่ชื่อสัตย์ต่อตนเอง และต่อหลักวิชาพอสมควร ท่านพูดถึงเรื่องวิธีปฏิบัติเพื่อเข้าถึงนิพพาน แสดงขั้นตอนของการบำเพ็ญวิปัสสนาว่าจะได้ญาณอะไรบ้าง ซึ่งเป็นการเห็น ตัวสภาวะธรรมที่เป็นจริง เห็นว่าขันธ ๕ หรือชีวิตของเราทั้งหมด หรือโลกทั้งหมดเป็นสิ่งที่เกิดจากปัจจัยปรุงแต่ง ไม่เที่ยงแท้แน่นอน เป็นไปตามหลักไตรลักษณ์ แล้วก็เกิดญาณรู้ความจริงเหล่านั้น ที่นี้ในสมัยหลัง โดยเฉพาะใกล้ ๆ ปัจจุบันนี้เอง ความหมายของ วิปัสสนาเลื่อนมาในรูปที่ว่า พอทำวิปัสสนาหลับตาแล้วก็มองไป เห็นนรกสวรรค์ อันนี้เป็นความหมายเคลือบคลาดของวิปัสสนา ซึ่งเกิดจากความเข้าใจผิดของพวกเราเองมากกว่า ถ้าหากว่าจะ เห็นนรกสวรรค์แล้ว จะต้องเป็นเรื่องของสมณะ ส่วนวิปัสสนาเป็นเรื่องของปัญญา ที่จะรู้เท่าทันความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลาย จะอย่างไรก็ตาม เป็นอันว่าได้มีความเชื่ออย่างนี้เกิดขึ้นแล้ว ที่นี้ถ้าไม่ใช้คำว่าวิปัสสนา แต่นั่งสมาธิ นั่งสมณะแล้วก็ไปเห็น การเห็นนรก สวรรค์ในกรณีนี้ก็มีข้อพึงพิจารณาหลายแง่

๑. แ่งที่หนึ่งคือ ภาพที่เราเห็นนั้นเรียกว่านิมิต นิมิตก็เป็น เรื่องของภาพหรือมโนภาพ ภาพที่เกิดขึ้นในใจ ภาพที่เกิดขึ้นในใจ นั้นย่อมเกิดจากการปรุงแต่งของเราเองได้ด้วย เมื่อเกิดจากการปรุง แต่งของเรา ก็หมายความว่า ในจิตของเรามีการสะสมเรื่องราว เหล่านี้ไว้ เราอาจจะเรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ เรื่องราวและภาพ เหล่านี้ก็ฝังอยู่ในใจ เวลาจิตเข้าถึงภาวะที่สงบ ไม่มีอารมณ์ อื่นกรวน โอกาสมันให้ ภาพเหล่านี้ก็ปรากฏฉายออกมา ก็อาจเห็น เป็นภาพเดี่ยวนั้น หรืออาจจะมีการปรุงแต่งของผู้นำในการเข้าสมาธิ บอกว่า พวกเรามา นั่งเข้าสมาธิกันนะ แล้วจะไปเที่ยวนรกสวรรค์ ใจคนที่นั่งก็ตั้งจุดไว้แล้วว่าจะไปดูสวรรค์นรก ที่นี้ใจมุ่งไปแล้ว ภาพเก่าที่ตัวเตรียมไว้มันก็จะมาเตรียมแสดง และผู้นำเขาก็อาจ พูดบรรยายต่อไปอย่างนั้น ๆ ก็อาจกลายเป็นจริงใจให้เห็นเป็น อย่างนั้นจริง ๆ ก็ได้ นี่เป็นแ่งที่หนึ่ง

๒. อีกแ่งหนึ่ง ก็เป็นเรื่องของความสามารรถ หรือเป็นพลัง แห่งสมาธิของท่านผู้นั้นเอง ซึ่งในขั้นนี้ก็หมายความว่า ท่านผู้นั้น ได้ฝึกซึ่งขนาดถึงฌานแล้วได้อภิญญา ก็อาจจะได้เห็นเรื่อง นรกสวรรค์ ที่มันเป็นสภาวะเข้าอะไรอย่างนี้ นั่นเป็นอีกตอน หนึ่ง แต่อาตมภาพว่าคงจะไม่ใช่วิสัยของคนทั่ว ๆ ไปแน่ ๆ

ไตรภูมิ
(ภูมิใหญ่ ๓ ภูมีย่อย ๓๑)

ลำดับบท
ในไตรภูมิพระร่วง

ลำดับเนื้อหา
ตามหลักวิชา

(๑) กามาวจรภูมิ/กามภูมิ ๑๑

ก. อบายภูมิ ๔

๑. ปฐมกัณฑ์

๑) แรกภูมิ

- นรกใหญ่ ๘
- นรกบัว ๑๖ และตัวอย่าง
- โลกัณฑ์นรก
- มหาอวจีนรก

๒. ทุติยกัณฑ์

๒) ดิรัจฉานภูมิ (โยนิ ๘ ราชสีห์ ๔ ช้าง ๑๐
ปลา ๗ ครุฑ นาคพิภพ)

๓. ตติยกัณฑ์

๓) เปรตภูมิ (เน้นเรื่องบุพกรรม)

๔. จตุตถกัณฑ์

๔) อสุรกายภูมิ (ภพอสูร ราหูอมอาทิตย์จันทร์)

๕. ปัญจกัณฑ์

๖. ฉัฏฐกัณฑ์

ข. กามสุคติภูมิ ๗

๗) มนุสสภูมิ (๒)

- โยนิ ๔ และกำเนิดมนุษย์ตั้งแต่เป็น
กลละ
- ทวีป ๔ (บุตร ๓, มนุษย์ ๔, ทวีป ๔)
- (ตัวอย่างคนมีบุญที่ ๑) มหาจักรพรรดิ-
ราชและรัตนะทั้ง ๗
- (ตัวอย่างคนมีบุญที่ ๒) พระเจ้าอโคก
มหาราช
- (ตัวอย่างคนมีบุญที่ ๓) โชติกเศรษฐี
- (เหตุที่ให้มาเกิดดี) บุญกิริยาวัตถุ ๑๐
- ตัวอย่างมนุษย์ที่เกิดแปลกจากปกติ
โดยโยนอื่น ๓
- เหตุมรณะ ๔ กรรม-กรรมนิมิต

๒) สกามาพจร (สวรรค์) ภูมิ (๖)

๑. จาตุมหาราชิกาสวรรค์ (เริ่มด้วยเทพ
๓ ประเภท)
๒. ดาวดึงษาสวรรค์
๓. ยามาสวรรค์
๔. ดุสิตสวรรค์
๕. นิมมานรดีสวรรค์
๖. พรนิมิตวสวัตดีสวรรค์
— เหตุสิ้นอายุของเทวดา ๔ +
นิมิต ๕

๗. สัตตมกัณฑ์

๘. อัญมมกัณฑ์

๙. นวมกัณฑ์

๑๐. ทสมกัณฑ์

๑๑. เอกาทสมกัณฑ์

(๒) รูปาวจรภูมิ/รูปภูมิ--รูปพรหม ๑๖ ชั้น
(รวมทั้งสุทธาวาส ๕,

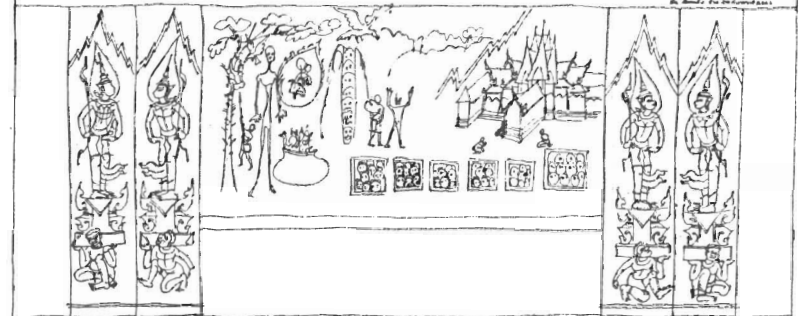
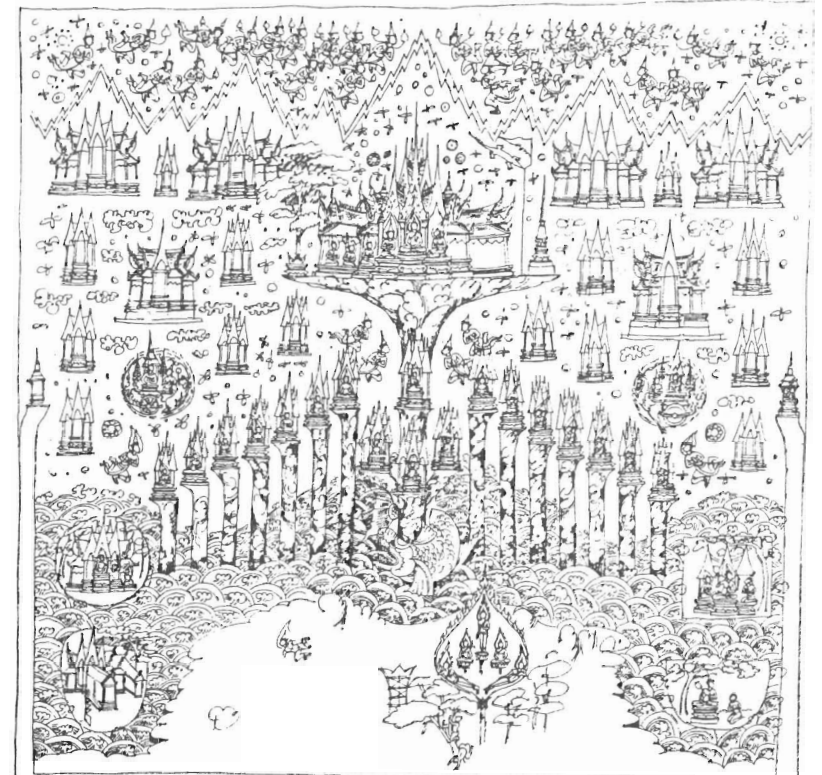
(๓) อรูปาวจรภูมิ/อรูปภูมิ-อรูปพรหม ๔ ชั้น
(ฉัพพรรณรังสีทำให้รู้พุทธอุปติ,

(.) อวินิโภครูป (โลกแห่งวัตถุ-ธรรมชาติ
แวดล้อม)

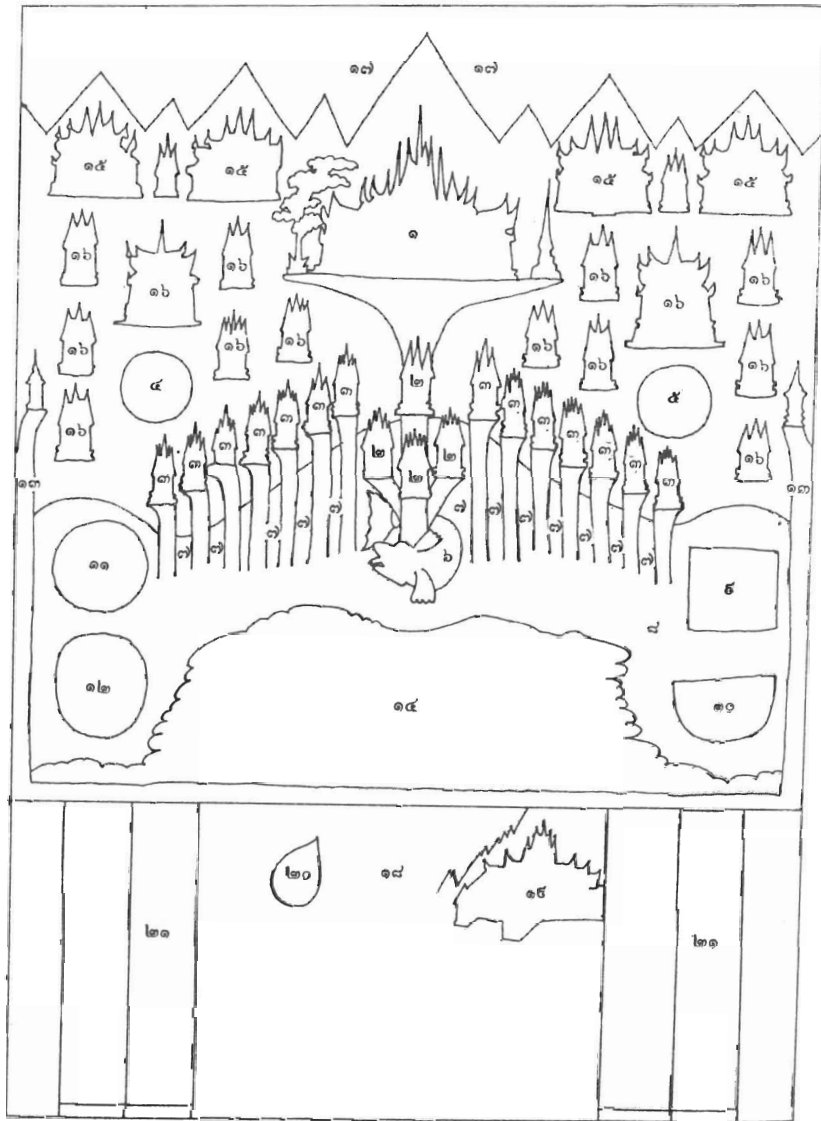
- อนิจจลักษณะ
- ภูเขาและแม่น้ำ
- พระอาทิตย์ พระจันทร์
- นวเคราะห์ ดาราการ
- ชมพูทวีป--ป่าหิมพานต์

(.) อวินิโภครูป (ต่อ) กัลป์-วินาศ-อุบัติ

(๔) (โลกุตระภูมิ) นิพพานกถา
- วิธีปฏิบัติเพื่อบรรจุนิพพาน
- อวสานพจน์ (+อาณันตสังส์: ทิพยสมบัติ
นิพพาน พบพระศรีอาริย์,

วาดและบรรยายโดย

ผศ.สน สีม่าตรัง

๑. เขาพระสุเมรุ และวิมานพระอินทร์
๒. วิมานท้าวจตุโลกบาล
๓. สัตตบริภัณฑ์
๔. สุริยเทพบุตร
๕. จันทรเทพบุตร
๖. ปลาอานนท์
๗. ทะเลสีทันดร
๘. มหาสมุทร
๙. อุตตรกุรุทวีป
๑๐. นุพพวิเทหทวีป
๑๑. อมรโคยานทวีป
๑๒. ชมพูทวีป
๑๓. กำแพงจักรวาล
๑๔. บริเวณนี้เขียนเป็นป่าหิมพานต์ และเมืองในสมัยพุทธกาล มักจะเขียนภาพเล่าเรื่องเวลสันดร ชาดก กัณท์-หิมพานต์ หรือเขียนพุทธประวัติตอนแสดงยมกปาฏิหาริย์
๑๕. เข้าใจว่าช่างเขียนคงต้องการหมายถึงอุรูปพรหมสี่
๑๖. เข้าใจว่าช่างเขียนคงต้องการให้เป็นวิมานของพรหมโสฬส (พรหมที่มีรูป ๑๖ ชั้น)
๑๗. เทวดา นักสิทธิ์ วิทยากร เหาะมานมัสการพระพุทธเจ้า
๑๘. ฉากเมืงนรก
๑๙. ปราสาทพระยายมกกำลังตัดสินมนุษย์บาป
๒๐. พระมาลัยเหาะไปโปรดมนุษย์บาปที่ทนทุกข์เวทนาอยู่ในนรก
๒๑. ทวารบาล

หมายเหตุ: ฉากภาพจักรวาลภาพนี้ ไม่ได้คัดลอกจากผนังด้านหลังพระพุทธรูปประธานในพระอุโบสถของวัดโคกวัดหนึ่งโดยเฉพะ ได้เขียนขึ้นแบบประมวลจากหลายๆ วัดมารวมอยู่ในภาพเดียวกัน วัดที่ใช้เป็นหลักในการประมวลมี วัดดุสิตาราม (ธนบุรี) วัดสุวรรณาราม (ธนบุรี) วัดราชสิทธิาราม (ธนบุรี) และวัดใหญ่อินทาราม (ชลบุรี)

ดัชนีค้นคำ

ก	ค
กรรม ๙-๑๑, ๓๔, ๓๗, ๔๘-๔๙, ๕๑-๕๓	ค้าขาย ๓๓
กรรมไม่เป็นกรรม ๕๔, ๕๖	จ
สิ้นกรรม ๕๗	จตุภูมิ (ภูมิ ๔) ๗-๘
กรรมวาท ๕๕	จักรวัตตีสูตร ๒๙
กษัตริย์, พระมหา ๒๙, ๔๕-๔๖	จักรพรรดิ, พระเจ้า ๑๗,
กัลป์วินาศและอุบัติ ๖	สุดยอดในมนุสสภูมิ ๑๘, ๒๙,
กามภูมิ (กามาวจรภูมิ) ๓-๕	๔๓-๔๔, ๔๖
กามสุดติภูมิ ๔-๕	จักรวรรดิวัตร (๑๒) ๒๙-๓๐
กามาทีนวะ ๒๑	จักรวาลวิทยา ๑๔-๑๕
กิริยวาท ๕๕	จักรวาททีปนี ๓๙
กิลีส ๙-๑๐	จันทร์, พระ ๖
กุฎีวิหาร ๓๖	จาคมหาราชิกา ๕, ๑๔
เกษม บุญศรี ๓๙	จุฬามณีเจดีย์, พระ ๔๑
ไกรลาส ๑๕	เจดีย์, พระ ๓๖
ข	ฉ
ขันธ (๕) ๕๙	ฉกามาพจรภูมิ (๖) ๕-๓๖
เขาพระสุเมรุ ๑๔, ๑๖	ฉัพพรรณรังสี (๖) ๕

ข	ด
ชมพูทวีป ๖	ติรัจฉานกถา ๓๕
ชัยวาทสาสน์ ๓๐	ติรัจฉานภูมิ ๔
ช้าง ๔๙	ไตรภูมิ (ภูมิ ๓) ๓, ๔๗
ชาดก ๔๔-๕๕	การหลุดพ้นจากไตรภูมิ ๕๗
ชู้ ๓๔, ๓๕	ไตรภูมิกถา ๕๘
เชน, ศาสนา ๑๑,	ไตรภูมิฉบับใหม่ ๕๗
หลักธรรม ๔๘, ๕๒	ไตรภูมิพระร่วง
โชติกเศรษฐี ๑๗, ๒๖-๒๘	เป้าหมายของหนังสือ ๘
ณ	คุณและโทษ ๘
ณาน ๕๙	อานิสงส์ของการฟัง ๘
ญ	หลักธรรม ๘, ๓๙, ๔๑, ๔๗
ญาณ ๕๘	หลักธรรมแกน ๕๒-๕๓, ๕๗, ๕๙
ด	ไตรภูมิโลกวินิจฉัย ๒๒-๒๕
ดวงดาว ๖	ไตรลักษณ์ ๕๒-๕๔, ๕๖-๕๘
ดอก (เบ็ญ) ๓๓	ไตรวิภูมิ (วิภูษะ) ๘-๑๐
ดาวดึงส์ ๕	ด
ดาวนพเคราะห์ ๖	ด้า ๑๙
ดุสิต ๔๒	ด
เดิยรภัย ๕๕	ดแก้วทหาร ๓๒
	ดรัพย์สิน ๓๒
	ดศพิศราชธรรม ๒๙-๓๑, ๔๓,
	๔๕-๔๖

ทาน	๒๑, ๓๔, ๓๖-๓๗
เทศน์มหาชาติ	๓๙, ๔๒
ธ	
ธรรม, พระ	๓๔
ธรรมกถึก, พระ	๒๕
ธรรมชาติแวดล้อม	๖-๗, ๒๒
ธรรมไตรโลก, พระ	๔๙
ธรรมเทศนา	๓๖-๓๙
น	
นรก	๑๔, ๓๔-๓๕
นรกบ่าว	๓๕
นรกภูมิ	๔
นรกสวรรค์	๔๑-๔๓, ๔๖, ๕๘-๕๙
นรกใหญ่	๓๔
นาค	๑๔
นารายณ์, พระ	๑๕
นารายณ์มหाराช, สมเด็จพระ	๔๙
นิพพาน	๗, ๑๗-๒๒, ๔๖-๔๗
นิพพานกถา	๗, ๒๒
นิพพานปัจจุโย โทศุ	๒๒
นิครนถนาถบุตร	๑๑, ๔๘
นิมิต	๕๙
เนกขัมมานิสังสะ	๒๑

ป	
บัณฑิต	๕๕
บาป	๓๔
บุพพวิเทหะ	๓๐-๓๑, ๔๔
บุญ	๓๔
บุญกิริยาวัตถุ (๑๐)	๓๖-๓๗
ป	
ปกครอง, นัก	๓๗,
ธรรมของนักปกครอง	๔๓
ปฏิจสุมุขบาท	๘
ปฏิบัติ, นัก	๕๓
ประวัติศาสตร์	๒,
การศึกษา	๑๒-๑๔, ๒๔
ประหาร	๓๑-๓๒
ปราชญ์ราชบัณฑิต, นัก	๓๓
ปัจจัยการ	๘
ปัญญา	๔๙, ๕๓-๕๕, ๕๘
ป้าหิมพานต์	๖
บุพเพตกุทริฐิ	๔๙
บุพเพตกุทริฐิวิปาส	๔๙
บุพเพตกวาท	๔๙-๕๐, ๕๒, ๕๕
เปรตภูมิ	๔, ๓๕

ผ	
ผ้ากฐิน	๓๖
ผู้เฒ่าผู้แก่	๓๕
ผู้รู้ธรรม	๓๓
ผู้หญิง	๔๕
แผ่นดิน	๑๙-๒๐
ผ	
ฝรั่ง	๔๙-๕๒
พ	
พญาสิทธิ	๒๔, ๓๒, ๓๘-๓๙, ๔๑
พรหม	๑๑, ๑๔, ๑๖, ๑๙
พราหมณ์, ศาสนา	๑๐, ๑๔-๑๕,
จุดหมายสูงสุด	๑๗
คติการปกครอง	๔๔
พระผู้เป็นเจ้าของ	๕๕
พ่อแม่	๓๖-๓๗
พัฒนาประเทศ, การ	๔๗-๔๘,
๕๐-๕๒	
พัฒนาสังคม, การ	๕๗
พิมพิสาร, พระเจ้า	๒๖-๒๗, ๔๐
พุทธ, พระ	๓๔
พุทธโฆษาจารย์, สมเด็จพระ	๔๙

พุทธศาสนา, พระ	๘, ๑๐, ๑๔-๑๖,
จุดมุ่งหมายสูงสุด	๑๗,
คติการปกครอง	๔๓-๔๕,
หลักกรรม	๔๘,
หลักธรรมแกน	๕๒-๕๓
ไฟฟ้า	๓๒-๓๓, ๔๖
ภ	
ภาวนา	๓๖
ภานี	๓๓
ภูเขา	๖, ๑๙
ภูมิหลัง	๑๐, ๑๓
ม	
มฆมาณพ	๑๕
มนุสส์ภูมิ	๔
มนุษย์ภูมิ	๓๔
มนุธรรมศาสตร์	๔๔
มรรคผลขั้นต่าง ๆ	๗
มหาชาติ	๓๙, ๔๒
มหายาน	๔๗
มหาเวสสันดรชาดก	๓๙, ๔๒
มหาสมมติวังศ์, พระเจ้า	๔๑
มานุษยวิทยา, นัก	๔๘
มาลัย, พระ	๔๑, ๔๓

มัจฉาทิฐิ	๔๙-๕๐	โลกุตระ	๕๓
มุตสาวัต	๓๔	เล่าเรื่องในไตรภูมิ	๑
โมกษะ	๑๑	ว	
โมคคัลลาน์, พระ	๔๑	วชิรมุมา สงขารรา อปุปมาเทน	
แม่น้ำ	๖, ๑๙-๒๐	สมุปาเทถ	๕๖
ไม่เที่ยง, ความ	ดู-อนิจจัง,ไตรลักษณ์	วรรณะ (๔)	๑๑, ๔๔, ๔๘
ไม่ประมาท, ความ	๕๔-๕๖	วิทยานิพนธ์	๓๘
ย		วิภา	๙-๑๐
ยมโกสิยักข์	๒๘	วิปัสสนา	๕๘
ยอมรับความจริง	๕๐-๕๑	วิริยวาท	๕๗
ยอมรับสภาพที่เป็นอยู่	๔๘-๕๐	วิษณุ, พระ	๑๕
ร		วิสุทธิกถา	๒๒
รัชกาลที่ ๑	๔๐	เวท, พระ	๑๑, ๔๔
ราชปุจฉา, พระ	๔๐, ๔๙	ไวคุณฐิ	๑๕
รู้เท่าทัน	๔๕-๔๖, ๔๘, ๕๑, ๕๘	ศ	
รูปพรหม (๑๖)	๕	ศรียมหาโพธิ์, พระ	๓๖
รูปภูมิ (รูปาวจรภูมิ)	๓, ๕	ศรียัตนตรัย, พระ	๓๖
ธ		ศรียาจารย์, พระ	๘, ๓๙, ๔๒-๔๓,
ลานนาไทย	๓๙	ศิวะ, พระ	๑๕
โลกแห่งวัตถุ	๖,	ศีล	๒๑, ๓๖
การวินาศและการอุปบัติ	๖, ๒๒	ศีลธรรม	๓๔, ๓๗, ๔๓, ๔๖
โลกียะ	๒๒, ๕๓	ศูทร	๔๔, ดู-วรรณนะ
โลกุตระภูมิ	๓, ๗-๘, ๑๖, ๔๑, ๕๒		

ธ		อ.	
สงฆ์, พระ	๓๔, ๓๗	อภิรียา	๕๕
สมณพราหมณ์	๓๓, ๓๕-๓๗	อชาศตศัตรู, พระเจ้า	๒๗, ๒๘
สมณะ	๕๘	อนาคามี, พระ	๕
สมาธิ	๕๘, ๕๙	อนิจจังลักษณะ	๖-๗, ๓๖
สวตมนต์	๓๖	อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา	๔๖, ๔๘,
สววรรค์ ๕, ๑๙, ๓๖-๓๗, ๔๒, ๔๖			๕๒
สักคะ	๒๑	อนุพุพพิกกา	๒๑
สังคมวิทมา, นิก	๔๘	อบายภูมิ (๔)	๕
สังคมสงเคราะห์, นิก	๑๕	อภัย	๔๕-๔๕
สัตตพิธรัตน์ะ (๗)	๑๘	อภิญญา	๕๙
สินด้วย	๓๓	อภิธรรม	๖
สิริมังคลาจารย์, พระ	๓๙	อมนุषย์	๑๔
สุโขทัย	๓๙, ๔๔	อภุสยา	๔๑, ๔๔
สุทธาวาส	๕	อรรถกถาจารย์, พระ	๑๔
เสฐียรโกเศศ	๑	อริยสังข์ (๔)	๒๑
เสมอภาค, ความ	๑๖	มรูปพรรณ (๔)	๕
เสือ	๔๙	มรูปภูมิ (อรูปาวจรภูมิ)	๓, ๕
เสื่อม-เจริญ, ความ	๕๑-๕๒	อวิมิโกครูป	๗, ๑๙
		อเวจิมทานรต	๔๑๐
		อโศก, พระเจ้า	๒๘
		อสังนิมิตตา, พระนาง	๒๘
		อสุรคามภูมิ	๕
		อสุร	๑๔

อเหตุวาท	๕๕	อุดมการณ์ของสังคมไทย	๕๗
อาชญา	๔๓-๔๔	อุดมคติของสังคมไทย	๕๗
อาทิตย์, พระ	๖	ย	
อินทร์, พระ	๑๔-๑๕,	ยีนดู	
ตำแหน่ง	๑๖, ๑๙, ๓๖, ๔๑	หลักกฎหมาย	๔๔,
อิสวณิรมิตวาท	๕๕	หลักกรรม	๔๘

ความจริงที่แน่นอนอย่างแรกก็คือ หลักกรรม และหลักไตรลักษณ์โดยเฉพาะเรื่องความไม่เที่ยง เป็น แก่นความคิดที่ซึมแทรกอยู่ทั่วนตลอดในคำสอนทั้งหมด ของหนังสือไตรภูมิพระร่วง และเป็นความจริงที่แน่นอน เช่นเดียวกันว่า หลักกรรมและหลักไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นั้น เป็นหลักธรรมสำคัญระดับ แก่นที่สุดอดประสานหลักคำสอนอื่นๆ แทบทุกอย่างใน พุทธศาสนา ซึ่งจะพบได้เกือบทั่วทุกแห่งในคัมภีร์ที่แสดง หลักธรรม หลักกรรมท่านสอนเพื่อมุ่งให้คนดำเนินชีวิต อยู่อย่างดีที่สุดไนไตรภูมิ ส่วนหลักไตรลักษณ์ท่านสอน เพื่อช่วยให้คนหลุดพ้นไปได้จากไตรภูมิหรือพูดให้ถูก แท้ว่าเพื่อช่วยให้พ้นจากกรรมแล้วจะได้พ้นจากไตรภูมิ กรรมเป็นเรื่องระดับโลกียะ ส่วน(ความรู้ใน)ไตรลักษณ์ เป็นเครื่องนำสู่โลกุตระ กรรมเป็นเรื่องของการกระทำ ความประพฤติ หรือการดำเนินชีวิต ไตรลักษณ์เป็น เรื่องของปัญญาความรู้ความเข้าใจที่จะช่วยให้คน ดำเนินพฤติกรรมที่ดีงามจนถึงขั้นที่กรรมไม่เป็นกรรม อีกต่อไป

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)

ISBN 974-7232-01-4

9 789747 232011
ราคา ๖๕ บาท